

Dr Đuro Tošić

STANOVNIŠTVO SREDNJOVJEKOVNOG TRGA DRIJEVA*)

Kod utvrđivanja toga ko su bili stanovnici Drijeva, trebalo bi poći od pitanja položaja Drijeva između Dubrovnika, s jedne, i vlasnika ovog srednjovjekovnog trga na ušću Neretve, s druge strane. Kako se iz perioda srpske države o tome ne zna ništa, ovaj problem počecemo razmatrati od vremena uspostavljanja bosanske dominacije nad Drijevima. Naime, u najvećem jeku prijetnji da će im trg otud premjestiti u Orman, Dubrovčani su pisali hercegu Stjepanu »prije mnogo desetina godina da su gospoda Bosne, htijeću praviti kumerk soli dole u primorju, izabrali ono mjesto u Neretvi i tamo podigli rečeni kumerk, te dali teren našoj vladi za pravljenje trga našim trgovcima«, od kojih su se mnogi tamo oženili i »napravili mnoge zgrade kuća sa velikim troškom i naporom, učvršćujući se od vode i neprijatelja« i zbog toga su »uvijek plaćali i plaćaju 16 groša za svaku kuću godišnje«¹⁾. Istina, sačuvano je nešto podataka o tome da su stanovnici Drijeva davali gospodarima trga iznos od jednog dukata po kući²⁾, ali se isto tako zna da su ponekad pokušavali izbjeći tu

*) Ovaj rad je odlomak iz rukopisa doktorske disertacije »Trg Drijeva u srednjem vijeku«, koja je odbranjena 1982. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

¹⁾ »... de molte dexene danni che li signori de Bosina volendo far lor comerchio de sale lizo ala marina elleseno quel logo de Narente. Et li fexeno el dito comerchio. Et datene de tereno ala nostra signoria per far borgo alli nostri mercadanti«. Historijski arhiv u Dubrovniku: (HAD) Lettere e commissioni di Levante (Lett. di Lev.) XIV fol. 28, 31. I 1450; Lett. di Lev. XV fol. 36', 6. III 1450; »...li qualli nostri mercadanti hanno fatto li edificy loro cum gran spexa fortificando se et de le aque, et de li inimisi loro« Lett. di Lev. XIV fol. 28, 31. I 1450; »...sul qual tereno hano fatto molti hedificy de chase cum gran spexe et fatiche, li qual merchadanti sempre hano pagato et pagano a chadaun signor grossi 16 per chadauna chasa al anno«. Lett. di Lev. XIV fol. 79' (bez datuma); »...che li nostri merchadanti e homeni podesseno far caxe la a Narente pagando grossi XVI ogni anno per caxe«. Lett. di Lev. XV fol. 103', 3. VI 1452. Upor. S. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Beograd 1964, 101 nap. 22.

²⁾ Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma* (SSPP) I/1, Beograd — Sremski Karlovci, 1929, 412—413 br. 420 (između 2. septembra i 30. novembra 1400); »...de scribendo mercatoribus de Narento quod solvant voyvode

obavezu na taj način što su, kada je doticalo vrijeme isplate, bježali iz trga i sklanjali se u Ston³⁾. Na osnovu spomenutog sporazuma između bosanske gospode i dubrovačke vlade saznajemo da je nasuprot obavezi dubrovačkih trgovaca i ljudi, koja se sastojala u plaćanju rečenog iznosa od 16 groša za svaku kuću, carina bila one gospode. Tako je dugo vremena, kako su naglašavali Dubrovčani, bilo uobičajeno da »la dicta gabella e stata de li signori de Bossna e li homeni sono stati reti e gioverrati per nui e fati li judessi per lo borgho«⁴⁾. Na taj je način, dakle, nastao u Drijevimama neki oblik kondominiuma koji se sastojao u tome što je tamošnja carina ostala u svojini bosanske gospode u kojoj su baroni Bosne od najstarijih vremena posjedovali »pleno iure gabellarios officialesque constituentes«⁵⁾, dok su samo mjesto držali Dubrovčani, organizujući, preko svojih upravnika i sudija, život u njemu onako kako je to njima odgovaralo. Međutim, taj svoj status u Drijevimama Dubrovčani su, kako im već zatreba, znali tumačiti na različite načine. Tako je njihova vlada, u vezi sa nekim mletačkim građanima, početkom 1412. venecijanskom duždu pisala kako su ovi na laž i lakovjernost dovedeni u »Narenti forum esse jurisdictionis nostre« i tamo bili opljačkani⁶⁾, a polovinom avgusta 1408. mu poručivala »ad restituendum Nicolao Victuri nobili civi Venetus denarios et pannos sibi in portu Narenti furatos... extra jurisdictionem nostram«⁷⁾. Dubrovačka vlada ponovo je sredinom 1413, u vezi sa određenom pljačkom nad Markom Sistemom, poručivala venecijanskoj Sinjoriji da su u njoj, pored ljudi bosanskog vojvode Grgura Nikolića, učestvovali i »tres subditi nostri olim Stagni nunc autem Narenti habitantes loci Regni Bosne et domini voyvode Sandali«, dodajući da će se u Drijevimama »prefati olim subditi nostri presentialiter commorabantur minime sub nostra jurisdictione consistere, nec in eo nos aliquid iuris possidere contra eos malefactores tanquam subditos notros«⁸⁾. Takva objašnjenja dubrovačke vlade, kao i ono da svoje podanike koji su učestvovali u spomenutim pljačkama nije uvijek imala »sub sua potentia«⁹⁾, ne treba mnogo da iznenađuju, pošto je ona pokušavala njima skinuti odgovornost sa sebe

Sandali ducatum unum, prout petit«. HAD: Reformationes (Ref.) XXXIII fol. 270', 17. III 1410. Upor. Lj. Kovačević, *Znamenite srpske porodice srednjeg veka*, Godišnjica Nikole Čupića (GNČ), knj. X, Beograd 1888, 201 i M. Dinić, *Trg Drijeva i okolina u srednjem veku*, GNČ, XLVII, Beograd 1937, 126. nap. 3 i 129.

³⁾ Tako je početkom 1414. dubrovačka vlada pisala »mercatoribus de Narente quod se excusent quantum possunt a solutione ducati. Et si non possunt aliquid solvant predictum ducatum vel minus si posunt«. (Ref. XXXIV fol. 212, 5. I. 1414), a krajem februara 1450. godine herceg Stjepan se žalio njoj na drijevske trgovce »che quando vol esser pagato scampano a Stagno« (Lett. di Lev. XV fol. 34', 25. II 1450. Upor. S. Čirković, *Herceg Stefan Vukčić Kosača 117*.

⁴⁾ Lett. di Lev. XV fol. 103' 3. VI 1452.

⁵⁾ Lett. di Lev. XII fol. 29', 2. I 1412.

⁶⁾ Na istom mjestu.

⁷⁾ Lett. di Lev. IV fol. 139—139', 16. VII 1408.

⁸⁾ Lett. di Lev. VII fol. 72, 10. VI 1413.

⁹⁾ S. Ljubičić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* (Listine), VII MSHSM JA, Zagreb 1882, 132, 26. IX 1413.

zbog zlodjela koja su ovi činili. Neusaglašene tvrdnje Dubrovčana da su Drijeva bila, čas »sub nostra jurisdictione«, a čas »extra jurisdictionem nostram«, već same po sebi ukazuju na potrebu njihovog suočavanja sa stvarnošću. Najinteresantniji slučaj u tome smislu predstavlja izvjesna raspra između sudija i carinika radi trgovačkih knjiga i računa drijevske carine u kojoj je Ivaniš Gudeljić, pozvan pred neretljanske sudije, izjavio »neću i nedne odgovoriti nego li prid moim gospodinom kralem«, na što su mu ovi skrenuli pažnju »gledai što činiš eno ti e brat Dubrovčanin i ti si«, a on na to dodao »ni jedne neću negoli prid kralem«¹⁰⁾. Gudeljićevo traženje jurisdikcije bosanskog kralja i odbijanje da odgovara pred drijevskim sudijama, iako usamljen, primjer, pokazuje da je u XV vijeku živjelo u trgu i onih koji nisu priznavali samo vlast Dubrovačke Republike. Ali, pošto ovaj slučaj ne daje sam po sebi nikakav odgovor na to, a drugih sličnih njemu, kao što rekosmo, više ne postoji, nismo sigurni da li je ovaj, po svojoj poslovnosti poznati Dubrovčanin smatrao zaista bosanskog kralja svojim vrhovnim »gospodinom«, ili je to samo u tom momentu izjavio da bi izbjegao odgovornosti pred mjesnim sudijama, kao organima dubrovačke sudske autonomije u Drijevimama.

Ovakvo posmatranje statusa Drijeva, u svjetlu međusobnih bosansko-dubrovačkih odnosa dovodi, dakle, istraživača u jednu veoma tešku, a ponekada i bezizlaznu situaciju kada pokušava da utvrdi ko su sve bili stanovnici ovog srednjovjekovnog trga. Međutim, jedno je sigurno — nagli privredni prosperitet i izgledi za brzim zaradama u Drijevimama privlačili su sve veći broj Dubrovčana koji su se i duže vremena tamo zadržavali. Oni su, u stvari kupovali zemlju od domaćih stanovnika na Neretvi i na njoj podizali svoje kuće u kojima su ostajali da žive¹¹⁾. Neki od njih su do kuća dolazili i putem miraza, ženeći se domaćim djevojkama iz Drijeva i, baveći se svojim poslom, provodili čitav život u njima¹²⁾. Zahvaljujući procesu vođenom pred dubrovačkim knezom i njegovom kurijom u vezi sa Pribilom Glejevićem saznajemo da su dužina boravka u Drijevimama, posjedovanje kuće, postavljanje faktora ili slugu i obavljanje uobičajenih dužnosti oko čuvanja trga bili glavni kriteriji prema kojima se određivalo da li je neko pripado redu trgovaca ili

¹⁰⁾ Lj. Stojanović, SSPP I/1, 427—428 br. 1.039, 24. X 1419.

¹¹⁾ Braća Radonja i Gojko Milišić, trgovci iz Drijeva, su podigli jednu kuću od drveta pokrivenu crijepom »quam nos hedicavimus et laboravimus seu fecimus laborari cum pecunys ser Marini Martoli Bucignollo« koja je bila smještena »in Narento super quodam terreno quod ego Radogna suprascriptus emi cum denarys dicti ser Marini de Bucignollo« i potom je predali na uživanje rečenom ser Marinu. HAD: Diversa Cancellariae (Div. Canc.) XXXIII fol. 115, 1. VII 1398.

¹²⁾ Ratko Qualković »habitor Narenti« je izjavio da je na ime miraza Devke, kćerke Radoslavljeve, a njegove žene, primio »duas domos unam possitam in Stagno et alteram in Narento, quas domos quondam Clemens Bisti de Bona dedit et donavit dicte Devche, et quas domos ipsa Devcha presens michi dedit et assignavit in dotem cum omnibus suis juribus et pertinencyis«. HAD: Liber Dotium (Lib. Dot.) III fol. 21, 14. XII 1425.

nije¹³⁾). S druge strane, bilo je slučajeva da su pojedinci, neispunjavajući svoje obaveze, dospijevali ponekad i u situaciju da im je prijetila opasnost da izgube i svoje građanstvo. Tako je sredinom 1429. dubrovačka vlada prebacivala svome građaninu Radovanu Utišenoviću što je prezreo njena naređenja i bio joj neposlušan, upozoravajući ga da će, ako se u određenom roku ne pojavi pred njom, »esser privato dalla citadinazma da Ragusa« i time izgubiti svaku svoju ličnu i imovinsku bezbjednost¹⁴⁾). Ukoliko ne pripadaju krugu vlastele, pojedini Dubrovčani u Drijevimama po imenu se teško razlikuju od domaćih ljudi. I kod jednih i kod drugih, u stvari, preovlađuju narodna imena, dok se hrišćanska rijetko javljaju¹⁵⁾). Međutim, postoji više načina da se utvrdi da li je neko lice Dubrovčanin ili nije. Prvo, pored imena nekih izričito stoji da su »Ragusios«, dok se za druge opet kaže da su »de Ragusio habitator Narenti«, ili jednostavno samo »habitatores« u Drijevimama¹⁶⁾). Pod pojmom »habitator« u Dubrovniku se podrazumijevao stranac koji živi u gradu, a nije formalno primio dubrovačko građanstvo. Analogno tome ovaj naziv je prenesen i na dubrovačke građane nastanjene u bosanskim gradskim naseljima¹⁷⁾, pa prema tome i u Drijevimama. O tome najbolje svjedoče česta pisma dubrovačke vlade upućivana »ali zudexi et ali mercadanti, zitadini nostri habitanti in Narente«¹⁸⁾. No, i pored svih ustanovljenih kriterija, kada se na osnovu obimne građe Dubrovačkog arhiva proučava sastav stanovništva u Drijevimama treba ispoljiti krajnji oprez, pošto pravni položaj nije uvijek isto što i porijeklo. Naime, činjenica da je neko dubrovački građanin ne znači sama po sebi da on obavezno mora biti iz Dubrovnika, budući da se može raditi i o domaćem čovjeku sa takvim statusom.

Među Dubrovčanima, posebno trgovcima, naseljenim u Drijevimama bilo je, svakako i vlastele i pučana. Ovi se prvi lako razlikuju od posljednjih po prezimenima i tituli »ser« uz njihovo ime. Takva društvena podijeljenost među njima dolazi do punog izražaja i u

¹³⁾ »... quod Pribilus Glexevich a molto tempo non fuit nec habitant in Narenti nec habet domum et quod domus quas ipse Pribilus habebat in mercato vendit et postmodo nullam domum habuit in ipso mercato Narenti, nec habuit seu tenuit famulum aliquem seu factorem in dicto mercato nec ectiam fecit factores Narenti in gvardys si Narenti solet facare, nec aliquis alius per eo«. Lett. di Lev. III fol. 59, 5. X 1382.

¹⁴⁾ Lett. di Lev. X fol. 69, 17. VI 1429.

¹⁵⁾ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1978, 230.

¹⁶⁾ »Al provido dilecto mostro Piero de Primo o sia Clunovich Raguseo in Narente«. Lett. di Lev. VIII fol. 33, 22. XI 1421; »Vochosavus Crisevich de Ragusio habitator Narenti«. HAD: Debita Notariae (Deb. Not.) XIII fol. 287, 6. V 1426; »Miloichus Budinovich habitator in Narente«. Deb. Not. XIII fol. 54, 15. IX 1418; »Ratcho Qualchovich habitator Narenti«. Lib. Dot. III fol. 21. 14. XII 1425.

¹⁷⁾ Vidi D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 230.

¹⁸⁾ Lett. di Lev. IV fol. 138, 7. VII 1408; 164, 4. XI 1409; Lett. di Lev. V fol. 64, 24. VII 1407; Lett. di Lev. VI fol. 103, 14. X 1413; Lett. di Lev. VII fol. 108, 17. VII 1414; Lett. di Lev. IX fol. 134, 27. VII 1426; Lett. di Lev. X fol. 60, 11. III 1429.

pismima kojima se dubrovačka vlada obraćala svojim ljudima na drijevskom trgu¹⁹).

Pored Dubrovčana, u Drijeva su stizali i u njima ostajali i neki dubrovački podanici iz Stona²⁰). S obzirom na trgovinsku razmjenu s njima, tamo su također boravili stanovnici pojedinih srednjodalmatinskih gradova. »Crosoe de Tragurio«, nastanjen u Drijevimima, bio je prisutan kada je glasnik predao pismo dubrovačkog kneza Andriji, sinu Petra Gojsalića²¹), a Đorđu Bartoloviću »de Zara« Petar Primović je na ovom trgu oduzeo neko ulje i rašu²²). U Drijevimima su se preko Dubrovnika slijegali poslovni ljudi i sa drugih strana, posebno oni iz Italije. Tamo su Venecijancu Nikoli Viktoriu bili ukradeni novac i platno²³), a Sicilijancu Dominiku Francies velike količine jareće i ovčije kože²⁴).

I na kraju, domaći ljudi, u prvom redu trgovci sa Neretve rado su postojali dubrovački građani, pošto su na taj način, bilo da žive u Dubrovniku ili, pak, da ostanu u Drijevimima, sticali određene prednosti nad onima koji to nisu uspijevali. One su se, prije svega, sastojale u dobijanju prava na sudsku autonomiju, kao i u nizu drugih olakšica potrebnih za obavljanje njihovih redovnih poslova. I dubrovačkoj vladi je, s druge strane, bilo u interesu da među stanovništvom ovoga mjesta ima što više svojih ljudi i pristalica, koji bi zastupali njene interese i preko kojih bi ona mogla nesmetano sprovoditi svoju politiku. Uprkos jednom od glavnih uslova za prijem stranaca u dubrovačko građanstvo — da se lice koje se prima i njegova porodica moraju nastaniti u Dubrovniku²⁵) — naši primjeri pokazuju da je mnoštvo domaćih ljudi iz Drijeva i nakon obavljanja ovoga svečanog čina ostajalo da živi upravo u svome rodnome mjestu. Najbolju ilustraciju za to imamo u slučaju Vukše Didalića koji krajem aprila 1392. »more solito congregato factum fuit civis Ragusy«, da bi se tri i po godine docnije oženio kćerkom pokojnog Hrelje iz Bosne, a potom uključio u javni i poslovni život trga i već 1396. bio biran za jednog od trojice njegovih sudija²⁶). Pored njega i mnogi drugi Drijevljani su — Pribil Radetković 1380, Dragoslav Tvrdenović 1382, Volin Gojsalić 1397, Bogovec Stojsalić 1408, Ivan Ostojić 1413. — primili dubrovačko građanstvo²⁷), a neki od

¹⁹) J. Tadić, *Pisma i uputstva Dubrovačke republike (Pisma i uputstva)* I/1, Beograd 1935, 71 br. 72, XI 1361; Ref. XXXIII fol. 211, 2. XLI 1411.

²⁰) »... tres subditi nostri olim Stagni nunc autem Narenti habitantes«. Lett. di Lev. VII fol. 72, 10. VI 1413.

²¹) J. Gelcich, *Monumenta Ragusina, Libri Reformationum*, V, Zagreb 1897, 82, 12. X 1304.

²²) Lett. di Lev. X fol. 9', 5. III 1427.

²³) Lett. di Lev. IV fol. 139—139', 16. VIII 1408.

²⁴) Lett. di Lev. VIII fol. 323, 30. X 1438.

²⁵) J. Mijušković, *Dodeljivanje dubrovačkog građanstva u srednjem veku*, Glas SANU, 247, 1961, 103.

²⁶) Ref. XXIX fol. 41, 27. IV 1392; Lib. Dot. III fol. 20', 13. XI 1395; Ref. XXX fol. 36, 17. V 1396.

²⁷) M. Dinić, *Odluka veća Dubrovačke republike I (Odluke veća I)*, Beograd 1953, 70, 21. LX 1380; 203, 14. I 1382; Ref. XXX fol. 66, 22. V 1397; Ref. XXXIII fol. 56', 29. V 1408; Ref. XXXIV fol. 72, 15. IV 1413.

njih su se — Novak Milkanić sa Stanavom, kćerkom Pribisava Krančića 1381, Obrad Prodoević sa Milicom, kćerkom Vukoja Tve-rejevića 1384, Rade Bogšić sa Tvrdislavom, kćerkom Stojka Ranjine 1394, Poprajac Novaković sa Marušom, kćerkom Novaka Milkovića 1395, Gojak Stojković sa Velkom, sluškinjom dubrovačkog kancelara Alberta 1397, Mladen Zugotić sa Mirkom, kćerkom pokojnog Brajka 1400 — tamo oženili i zasnovali svoje porodice²⁸⁾. Poslije toga počinjali su se, i to preko kredita, sve snažnije uključivati u trgovinu, u čemu je posebno prednjačio spomenuti Pokrajac Novaković.²⁹⁾ Ako bi zajedničkim radom stekli neku veću imovinu obično su se, uz arbitražu izabranih sugrađana, dijelili između sebe i potom nastavljali da posluju svaki za svoj račun³⁰⁾. Neki od njih, bilo da se radi o Dubrovčanima ili domaćim ljudima, i po nekoliko generacija su živjeli i djelovali u Drijevimama. To pokazuju i njihovi testamenti kojima su svojim nasljednicima omogućavali na nastave porodičnu tradiciju na kućnom ognjištu. Tako Vukčin Ostojić ostavlja oporukom sva svoja pokretna i nepokretna dobra »kćerci Vladuši i drugoj kćerci ili sinu koga je očekivao da će se roditi«,³¹⁾ a Radojko Dobrovoević svoju kuću zavještava »da prelazi s koljena na koljeno«³²⁾. Pored djece kao direktnih potomaka, imovina onih koji su umirali na Neretvi ostajala je ponekad, prema stepenu srodstva, i drugim njihovim zakonitim nasljednicima, braći i sestrama³³⁾. U slučajevima da nakon pokojnikove smrti preostali nasljednici ne bi imali dovoljno sredstava za život ta imovina je bila prodavana i novac dobijen njenom prodajom trošen za njihovo izdržavanje³⁴⁾. Zbog toga su i djecu ostalu nezbrinutu smrću roditelja pojedinci usvajali i obezbjeđivali im egzistenciju³⁵⁾.

²⁸⁾ Lib. Dot. II fol. 90', 6. IV 1381; 113, 4. II 1384; 151', 23. I 1394; Lib. Dot. III fol. 3, 21. VII 1397; 20, 17. X 1395; 39, 7. II 1400.

²⁹⁾ Deb. Not. XI fol. 90', 17. VIII 1394; 132, 22. IV 1395; 165', 29. X 1395.

³⁰⁾ Tako su braća Grubač i Ivaniš Radmanić iz Drijeva, htijući svoja »bona et res omnia dividere« tako »quod quilibet ipsorum cognoscat partem suam ut ex ipsa possit libere disponere«, izabrali Ivana Kopitovića, Marka Bausovića, Radojka Dobrovoevića, Pavlića Petrovića i Dragoslava Petanovića »omnes de Narente« za arbitre koji će »de jure et de facto« odlučiti »pro divisionibus bonorum sourum fiendis«. HAD: Diversa Notariae (Div. Not.) XLIV fol. 252, 15. III 1428.

³¹⁾ »... zoche se trovasse de lo mio stabile e mobile lasso ala fiola mia Vladussa, o laltro fiolo o fiola mia, lo qual spretemo che se nascera se dio vora se sera vivo«. HAD: Testamenta Notariae (Test. Not.) XIV fol. 11, 15. XII 1445.

³²⁾ »in prima lasso la mia chasa allo proximo che vada de rede in rede«. Test. Not. XIII fol. 182', 10. II 1444.

³³⁾ Stojko, brat pokojnoga prezbitera Bogoja, primio je sva njegova dobra nakon smrti. Lett. di Lev. III fol. 45, 21. IV 1381. Slično njemu Ostoja i Bogosava, brat i sestra Bogmila Vekojevića, naslijedili su sva njegova pokretna i nepokretna dobra. HAD: Sententiae Cancellariae (Sent. Canc.) VIII fol. 31', 3. X 1431.

³⁴⁾ »... de concedendo epitropis Stoichi de Ragnina quod possint vendere unam domum dicti quondam Stoichi positam in mercato Narenti pro nutrimento Derusse uxoris dicti quondam Stoichi«. Ref. XXXIII fol. 139', 6. III 1410.

³⁵⁾ Matko Marković iz Šipana je izjavio »quod Perschum Bogunovich de Neretva et Stoynam filiam Pripchum Lucarich de Popoa presentes et volum-

Što se tiče broja stanovnika u Drijevimama, za bilo koje vrijeme nemoguće ga je tačno utvrditi. Istina, postoje neki elementi koji, iako se na osnovu njih ne daju praviti čak ni neke globalne procjene u vezi s time, dopuštaju, ipak, da se po pojedinim periodima iznesu određeni cifarski podaci o tome koliko je, barem približno, na neretljanskom trgu bilo muškog aktivnog stanovništva. Tamo je 1372. godine živjelo oko 200 muškaraca sposobnih za oružje,³⁶⁾ a u ratu sa bosanskim kraljem Ostojom dubrovačke vlasti su regrutovale u Drijevimama 50 ljudi iz redova svojih građana³⁷⁾. Deset godina docnije, u vezi sa dubrovačkim pohodom u cilju uspostavljanja vlasti nad ostrvima Korčulom, Hvarom i Bračom, Drijevljani su morali poslati »usque ad centum bonos homines armorum cum eorum barchis«³⁸⁾, a u toku konaovskog rata najprije 30 strijelaca, a potom i još 20 novih vojnika.³⁹⁾

Kako je to mnogo puta isticano, stanovnici Drijeva, od kojih se za neke zna da su tamo posjedovali i svoje kuće sa imanjima, uvijek su kada bi im zaprijetila opasnost od strane bosanske (1403, 1446, 1449), turske (1392, 1414, 1436, 1438, 1448, 1463, 1468, 1470), i mletačke vojske (1452) dobijali odobrenje da se presele na područje Stona ili Pelješca⁴⁰⁾. I onda, kad bi takve opasnosti minule, neki od njih su, izgleda, u isto vrijeme živjeli u oba ova mjesta. Kuriri koji su im trebali predati pismeni poziv za sud imali su tražiti Martola Volčića i Matka Brajakovića ili u Stonu ili na Neretvi⁴¹⁾. U Stonu su, isto tako, boravili Vlahota Hranković i njegov sin Nalko, inače poznati članovi dubrovačke naseobine u Drijevimama i dugogodišnji zakupci tamošnje carine⁴²⁾. Još čuveniji od ovih bio je Stanichna

tes recipio in meos filios« sa ugovorom da isti moraju ostati sa njim i raditi na njegovom imanju dok je živ »et in morte mea debent habere a me medietatem omnium meorum bonorum stabilium«. Div. Not. IX fol. 51, 29. VI 1372.

³⁶⁾ J. Tadić, *Pisma i uputstva I*, 461, br. 399, decembra 1372. Upor. M. Dinć, *Trg Drijeva* 142.

³⁷⁾ G. Škrivanić, *Rat kralja Ostoje s Dubrovnikom*, Vesnik Vojnog muzeja 5/2, Beograd 1958, 46.

³⁸⁾ Ref. XXXIV fol. 200', 15. VII 1413.

³⁹⁾ »... pro arcerys triginta asoldanis«. HAD: Acta Consilium Rogatorum (Cons. Rog.) IV fol. 180', 23. VI 1430; »... ad nostrum stipendium circum XX de Narento«. Cons. Rog. IV fol. 216', 12. VIII 1430.

⁴⁰⁾ Ref. XXXI fol. 107', 24. I 1398; Ref. XXXII fol. 166, 28. VIII 1403; Ref. XXXIV fol. 128', 28. VI 1414; Lett. di Lev. VII fol. 107', 27. VII 1414; HAD: Acta Consilium Maius (Cons. Mai.) V fol. 69', 31. VIII 1436; Lett. di Lev. XII fol. 119', 24. I 1439; Cons. Mai. IX fol. 223', 22. XII 1459; Cons. Rog. XII fol. 59', 29. IV 1452; Cons. Mai. IX fol. 243, 22. V 1452; 262, 24. X 1452; Cons. Rog. XVII fol. 92, 20. V 1462; Cons. Rog. XXI fol. 237, 6. VII 1472.

⁴¹⁾ J. Tadić, *Pisma i uputstva I*, 71 br. 72, 15. XI 1361; Lett. di Lev. VIII fol. 47', 23. IV 1432.

⁴²⁾ Lett. di Lev. III fol. 80, 5. VIII 1422; Lett. di Lev. XI fol. 147; 10. VI 1433.

⁴³⁾ On je pored »case duoe a Narente« ostavio svojoj ženi Anki i sinovima »la casa mia in Stagno«. Test. Not. XII fol. 98', 15. IX 1434. Dalje Orso Zamanjić je pred dubrovačkim sudom pokazao jedan instrumenat o dugu »sopra Bogich et Stanischna suo frafri e sopra li suoi beni de ducati cinquecento« i tražio da »tutti ibeni de idetti equali son apresso Rigvssa uxor quondam del detto Bogich et cognata del detto Stanichna, di quali ben appare in

Sladenović, aktivan trgovac, sudija i upravnik naselja, koji je, zajedno sa bratom Bogićem i snahom Rigušom, raspolagao kućom i drugom imovinom u Stonu⁴³). Sve važnije događaje u svome životu Drijevljani su obilježavali upravo tamo. Tako je upravniku carine Radoju Miladinoviću bilo odobreno odsustvo s posla da dođe u Ston zbog ženidbe⁴⁴), a Franko Đorđić i Simko Galović su, kada su se razboljeli, ležali u Stonu, gdje se očekivalo da bi ih i smrt mogla zadesiti⁴⁵). Drugi su je opet, kao što su Ivaniš Radmanić, zvani Gudeljčić i Radonja Radosalić, zaista dočekivali u njemu⁴⁶). Međutim, u Stonu ih nisu okupljali samo dani radosti i tuge. Do ovog mjesta dospijevali su i zbog zadovoljenja drugih potreba⁴⁷). U slučajevima spomenutih opasnosti spolja neki od stanovnika sa Neretve dobijali su od strane dubrovačke vlade parcele zemlje u Stonu i na njoj podizali kuće i vrtove⁴⁸). To potvrđuju i njihovi testamenti kojim su, pored kuća u Drijevimama, ostavljali često svojim potomcima i kuće u Stonu⁴⁹). Oni kojima to nije polazilo za rukom uzimali su ih pod zakup od domaćeg stanovništva, i vjerovatno, u njima otvarali potreban poslovni prostor⁵⁰). Pored onoga koga su na zakonit način dobijali na uživanje, pojedinci su ponekad izvjesne površine zemljišta dubrovačke opštine u Stonu i bespravno uzurpirali⁵¹). Posjedovanje

registro de cancellaria de Stagno« budu sekvestrirana. Lett. di Lev. IX fol. 199, 27. III 1424.

⁴⁴) »... de faciendo gratiam Radoe Miladinovich gabeloto nostro Narenti, quod causa maritacionis eius possit venire Stagnum per decem diem«. Cons. Rog. IV fol. 241', 13. X 1438.

⁴⁵) »... che Francho de Georgio et Simcho de Gallo sono li a Stagno amalati et lui dubita che per la morte non perdesse le suo raxon«. Lett. di Lev. IX fol. 184, 12. VI 1423.

⁴⁶) »Hoc est testamentum Ivanissi Radmanich dicti Gudelijch de Narente mortui a Stagno«. Test. Not. XV fol. 175', 7. VII 1456; »Hoc est testamentum olim Radogne Radosalich de Narente mortui a Stagno«. Test. Not. XVIII fol. 93', 8. VI 1464.

⁴⁷) Upravniku drijevske carine Radoju Miladinoviću bilo je odobreno odsustvo s posla od tri dana da može doći u Ston »pro certis suis agendis et opportunitate« (Cons. Rog. V fol. 205', 2. VII 1435), a njegovom kolegi Simku Galoviću »pro recuperatione denario« (Cons. Rog. VI fol. 55, 22. V 1436).

⁴⁸) Samo u drugoj polovini 1452. kada je u Drijevimama prijetila opasnost od Mlečana, Maroju Patizloviću, Stojmiru Pribiloviću, Mihoču Anđeloviću, Vukasuu Ostojiću i Radonji Vukčiću bilo je dodijeljeno opštinsko zemljište u Stonu »pro faciendo domum«. Cons. Rog. XIII fol. 45, 1. VII 1452; 53, 15. VII 1452; 53', 13. VII 1452; 54, 13. VI 1452.

⁴⁹) Među onima koji su to činili ističu se Pokrajac Novaka Pribiljubovića (Test. Not. X fol. 82, 12. III 1417), Stanihna Sladenović (Test. Not. XII fol. 98', 15. XI 1434), Ivaniš Radmanić, zvani Gudeljčić (Test. Not. XV fol. 175', 2. III 1456), Radonja Radosalić (Test. Not. XVIII fol. 93', 3. XII 1458) i Radonja Miljahnčić (Test. Not. XVIII fol. 95, 17. XI 1459).

⁵⁰) Marko, podstrigač sukna i Matko Gojanović su krajem 1444. iznajmili »unam eorum domum positam a Stagno totam in teritorio comunis« Nikoli Pokrajčiću iz Drijeva za jednu narednu godinu »et hoc precio yperperi vigintiduum pro afflictu dicte domus«. Div. Not. XXVIII fol. 103', 12. X 1444.

⁵¹) Tako je početkom 1434. pokrenuta tužba protiv nasljednika Vlahote Zugotića zbog toga što su »occupant ex teritorio comunis medium brachium« (Cons. Rog. V fol. 187, 15. II 1434; Lett. di Lev. XI fol. 171', 18. XI 1433), a Vitasu Žubiću iz Drijeva bila je naređeno da se preko svojih zastupnika

takvih imanja donosilo im je i obavezu čuvanja Stona od požara i nadoknađivanja šteta nanesenih u stonskim poljima i vinogradima⁵²).

Pored Stona i Osobljave na Pelješcu, gdje su se u vrijeme spomenutih opasnosti, a ponekad i bez njih, sastajali i živjeli, neki stanovnici Drijeva su se povremeno opredjeljivali i za druga mjesta svog stalnog boravka. Tako je već mnogo puta ranije spominjani drijevski zlatar Vukan Dobrovoević dotad stečenim novcem podigao 1448. godine kuću u Dubrovniku, a i Radoslav Miotanić je, pored one u Neretvi, također raspolagao jednom kućom u gradu Sv. Vlahhe⁵³), dok se njihov bivši sugrađanin »Nixa Bieloevich olim de Narente« spominje jedanput doslovice kao »habitor Ragusy⁵⁴). Sve veći izgledi za zaradom u gradskim naseljima u unutrašnjosti Bosne privlačili su i stanovnike neretljanskog trga da se trajnije nastane u njima. Najbolje primjere za to imamo u slučajevima Cvjetana Milišića iz Drijeva koji je živio u Fojnici i tamo se s Ivanom Dobretkovićem oko nečega sporio⁵⁵), te braće, Ratka i Cvjetka Brajkovića, zakupaca četvrtog dijela jedne rudarske jame u Deževici i vlasnika dvije kuće, od kojih jedne u Stonu, a druge na Neretvi⁵⁶). U potrazi za još boljim i unosnijim poslovima neki od njih su dospijevali i u dublju unutrašnjost bosanske i srpske države, kao, na primjer do Srebrenice i Novog Brda⁵⁷), Međutim, spretniji i hrabriji

mora pojaviti pred dubrovačkim sudom »pro occupationes terrenorum comunis in Stagno« (Div. Not. XVIII fol. 32', 16. I 1434). Povodom istih stvari dubrovačka vlada je odredila trojicu oficijala da »committere et mandare debeant heredibus Vlachote Zugotich vel tutoribus ipsorum heredum sive possidentibus domos quas habent in Stagno, cum quibus perintrarunt teritorium comunis, et similiter Vitaxio Chovio per similem occupatione«. Lett. di Lev. XI fol. 171', 18. X 1433.

⁵²) Polovinom 1414. u Malom vijeću je donešena odluka da Pavle i Nikša, sinovi Novaka Skosovića iz Drijeva budu »franchi et liberi a custodys ignium et montium Stagni et ab omni rata pro qua solveretur pro dictis custodys et similiter ab omnibus angardys damnorum vinearum et camporum plani Stagni«. Ref. XXXIV fol. 20. VII 1414.

⁵³) Neki kamenar Žore se obavezao spomenutom Vukanu izraditi jedan trijem na stubovima za kuću sa dvije stepenice, po uzoru na trijem kuće don Mateja Getaldića u Stonu, po cijeni od 25 perpera, te tri prozora po uzoru na prozore kuće ser Martola Zamanjića smještene kod crkve Sv. Stjepana, po cijeni od 9 perpera za svaki prozor i još četiri prozora po cijeni od 5 perpera za svaki i sve te izradevine na kraju predati mu na mjestu gdje ih je radio kod crkve Sv. Dominika u Dubrovniku. Div. Not. XXVI fol. 177, 19. IV 1443; »Et la chasa la qual sie in Ragusa lasso ali mei figlioli. Et queste case qual sono a Narente voglio che se parta per mezo«. Test. Not. XI fol. 53, 18. VII 1421.

⁵⁴) Div. Not. XIII fol. 204, 18. X 1421.

⁵⁵) HAD: Acta Consilium Minus (Cons. Min.) XIII fol. 89', 21. X 1452. Upor. D. Kovačević—Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, 188—189.

⁵⁶) Prilikom diobe spomenuta braća su podijelila sva zajednička pokretna i nepokretna dobra osim »ex partibus quatuor unius fuoce de qua ruda foditur in Deseviza« i »domos due quarum una est in Stagno et altera in Narento« koja četiri dijela zakupljene rudarske jame i ove dvije kuće »erant comunes inter ipsos«. Div. Not. XVIII fol. 97', 15. IX 1433.

⁵⁷) »...fecerunt lamentum supra Franchum Guchotich de Narente qui fuit eorum fantus in Novamonte«. HAD: Lamenta de Foris (Lam. de For.)

među njima nisu se zadovoljavali čak ni time, nego bi se, nošeni nešto potrebom za nalaženjem novog zanimanja, a nešto svojim avanturističkim duhom, obreli ponekad i s druge strane Jadrana i tamo, privremeno ili stalno, svoju staru domovinu zamjenjivali novom. Kada se odlučio na takav put u Veneciju, Crijep Tikosalić je 1425. ustupio Milutinu Rusojeviću svoju kuću u Drijevimama⁵⁸), a Nerepljanin Stojak Prodašić, već tada stanovnik italijanskog grada Barolia, sredinom 1418. godine oženio se sestričnom dubrovačkog krojača Bogosava Panoševića⁵⁹). Svakako, najveći zaljubljenik ovakvih putovanja među njima bio je Franko Vlahić iz Drijeva, koji je išao »sorgido per lo mondo« i kada je jednom prilikom želio »andar ala via de Roma«, ne znajući »quello da esser per la venuta«, on je 15. marta 1465. sastavio svoj testament u Stonu, da bi nakon nešto više od godinu dana umro u Rimu⁶⁰).

Glavno zanimanje stanovnika u Drijevimama bila je, u prvom redu, trgovina. Za mnoge od drijevskih žitelja to potvrđuju sačuvane arhivske vijesti koje govore neposredno o njihovim poslovima⁶¹). Međutim, i za one o čijoj trgovačkoj aktivnosti nema mnogo direktnih podataka ponekad u dokumentima izričito stoji da su »mercatori«, ili se još češće označavaju kao međusobno udruženi poslovni kompanjoni »socii«⁶²). O tome da je njihovo glavno i isključivo zanimanje bila upravo trgovina, zbog koje su se oni i okupljali i zadržavali na ovom trgu, najbolje svjedoče sadržaji njihovih testamentata u kojima se spominju najrazličitije vrste artikala kojima su trgovali. Pored velikog angažovanja u uveznoj i izveznoj, stanovnici Drijeva su bili važan činilac i u lokalnoj trgovini ovoga mjesta. Oni

XV fol. 194, 25. V 1442. O trgovcima iz Drijeva koji se sreću u Srebrenici vidi D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 232.

⁵⁸) »E che lo detto Zrieph andando a Venexia la racomado a Milutin Rusoevich, igual Milutin raconzandola feci algun lavorier in essa«. Lett. di Lev. IX fol. 88, 24. X 1425.

⁵⁹) »...asserens se maritasse Bogossavam Petchi filiam consorbinam suam Stoiacho Prodasich olim de Narente nunc habitator Baroli et sibi dedisse in dotem ypp. centum quindecim, secundum consuetudinem Ragusy«. Div. Not. XVI fol. 171', 27. XII 1430.

⁶⁰) HAD: Comandamento di Stagno (Com. di Stag.) I, fol. 134, 15. V 1465; Test. Not. XXII fol. 23—23', 9. VI 1466; HAD: Testamenta di Stagno (Test. di Stag.) I fol. 133', 9. VI 1466.

⁶¹) Div. Not. XI fol. 78, 28. V 1404; Lam. de For. II fol. 147', 30. I 1417; Div. Not. XII fol. 234', 3. I 1418; Cons. Min. IV fol. 252, 28. VI 1429; Test. Not. XII fol. 90', 28. XI 1434; Lam. de For. X fol. 272', 10. IX 1439; Cons. Rog. VII fol. 249, 3. IV 1441; Test. Not. XIII fol. 157', 24. IV 1443; Div. Canc. XLII fol. 237, 10. XII 1452; Cons. Min. XIV fol. 217', 2. V 1458; Test. Not. XVIII fol. 94', 8. VI 1464 i dalje.

⁶²) »Dragich Novachovich mercator in Narente«. Deb. Not. XII fol. 30', 27. VIII 1401; »Hobrad Milossevich mercator in Narente«. Deb. Not. XII fol. 35, 2. X 1401; »Milutin Rusoevich mercator in Narente«. Deb. Not. XII fol. 36', 8. X 1401; »Borach Pribilovich mercator in Narente«. Deb. Not. XII fol. 40', 24. X 1401; »Tomcho Benesich mercator in Narente«. Deb. Not. XII fol. 44', 4. XI 1401; »Govslavus Stoisch et Braian Qualchovich mercatores in Narente«. Deb. Not. XII fol. 64, 9. II 1402; »Nicholam et Braian mercatores Narenti«. Ref. XXXII fol. 9', 22. VIII 1402 i dalje.

su u njemu, u stvari, držali prave trgovačke lokale (stacune i bo-tege)⁶³). Ime Stojka prodavca ⁶⁴) besprijekorno potvrđuje i postojanje ljudi koji su se bavili poslovima takve vrste. Njihove radnje su bile, svakako, radnje mješovite robe nabavljene za potrebe tamošnjeg tržišta. O širokom asortimanu robe najbolje govore inventari radnji prilagani uz testamente. U takvim popisima imovine koje su iza sebe ostavljali drijevski trgovci nakon smrti sreću se stvari najrazličitijeg porijekla, počev od onih najosnovnijih prehrambenih artikala, preko velikoga broja vrsta tekstilne robe i ukrasnih predmeta, pa do umjetnog cvijeća i igala za odjeću i obuću⁶⁵).

Pored trgovine, dubrovačka vlastela i trgovci koji su boravili u Drijevimama zanimali su se i poslovima druge prirode, od kojih po značaju, prvo mjesto, svakako, pripada zakupu neretljanske carine od bosanskih vladara i oblasnih gospodara. Tim poslom su se bavili: ser Klement Držić 1334, ser Petar Bobaljević 1344, ser Bisto Bunić i ser Klement Držić 1346, zlatar Simo Stefanić i Ratko Sumanić 1352, ser Vita Gučetić, ser Vlaho Gradić, ser Junije Kalić, ser Lone Držić 1356—57, ser Petar Gundulić 1372, Žore Bokšić 1397—98, i njegov sin Nikola 1402—1403, ser Klement i Vita Restić 1413, Stanihna Sladenović, Matko Brajaković i Cvjetko Gudeljčić 1417, Marko i Luka, sinovi Matulina Pripčića, Stjepan Pribinić, Petar Primović i Simko Galović 1419, ser Teodor Prodanelić, Petar Primović, Matko Matulinović, i Stanihna Sladenović 1421, ser Teodor Prodanelić, Radin Tolinović i Petar Primović 1422, Vlakota Kranković i njegovi sinovi Nalko i Franko 1425—28, 1440—43 i Vlakuška Milojković i Radoje Miladinović 1446—47. godine. Za ove Dubrovčane važno je istaći da oni nisu bili carinski službenici vlasnika drijevske carine. već samo njeni zakupci. Otud su bili obavezni da jedino kralju ili feudalcima isplate ugovorenu svotu u vidu zakupnine, dok su nplatu carine organizovali u sopstvenoj režiji. Dalje, u ugovorima sklapanim između njih i bosanskih gospodara postoji i niz drugih

⁶³) Dobroslav Černek je izjavio da je bio »in statione mea in Narento« i odatle vidio kako je Bisto Bunić sa mnoštvom vlaha napao na barku Foske Lukarevića (HAD: Liber Malificiorum (Lib. Mal.) I fol. 111, 19. VI 1350), dok su neki Obrad i Sredan držali »in Narento prope ecclesiam unam stationem ad afictum« u kojoj su prodavali ulje i drugu robu. (Lett. di Lev. III fol. 71², 17. V 1383). Vukččin Ostojčić iz Drijeva je svojom oporukom zahtijevao da se Vlakuški Dobriloviću »de la roba zoche ho in la botega« dade »de panno biavo yperperi 16« i da njegov brat Grgur »debia cavar de la botega ducati 6 perche sono suoi«. Test. Not. XIV fol. 11, 15. XII 1445.

⁶⁴) Pavle de Tomadio i Milias Priboević su početkom 1445. prodali drvenu kuću smještenu u drijevskom trgu »Stoycho stacionario« (Div. Canc. XXI fol. 25', 1. II 1367), a nekoliko mjeseci docnije Mihoč Budačić i Stanj obuçar primili »a Stoyco stacionario« neka dobra Pripka kovača. (Div. Canc. XXI fol. 136, 21. X 1367).

⁶⁵) Test. Not. IX fol. 66—66', 5. II 1405; 74', 27. IX 1405; 81—81', 27. XI 1406; 86—86', 5. I 1407; Test. Not. X fol. 83, 12. III 1427; Test. Not. XI fol. 69', 22. IV 1422; 80—81, 4. II 1423; 122—122', 16. IV 1425; 137—137', 2. IV 1426; 200, 15. IV 1429; Test. Not. XII fol. 15—15', 31. XII 1431; 46—46', 28. X 1432; 90—91', 18. XII 1434; Test. Not. XIII fol. 111—111', 8. I 1443; 170, 21. II 1444; 182—183, 8. V 1443; Test. Not. XIV fol. 84—85', 13. VI 1449; Test. Not. XVIII fol. 93—94', 8. VI 1459; 95, 17. XI 1459 i dalje.

zanimljivih pojedinosti kao što su visina zakupnine carine, rok tražanja njenoga zakupa, način isplate ugovorene svote i postupak u slučaju ako zakupac ostane dužan⁶⁶⁾.

Uz trgovinu i zakup carine, Dubrovčani su se u Drijevimama bavili i zanatstvom. Osim njih, u ovoj vrsti zanimanja i domaći ljudi djelimično su uzimali učešća. Najbolji dokaz za to imamo u nizu ugovora o šegrtovanju djetića sa Neretve kod dubrovačkih i drugih majstora. Međutim, njihova dalja sudbina, tj. da li su se nakon završenog naukovanja vraćali u Drijeva da rade, ili su, pak, ostajali da se bave svojim zanatom u mjestu školovanja, izuzev nekoliko slučajeva, nije nam poznata. Zato je na ovom mjestu samo za neke od zanata moguće ustanoviti da li su Dubrovčani ili domaći ljudi bili njihovi nosioci.

Kao i u ostalim bosanskim mjestima i u Drijevimama se najranije počinju javljati vijesti o zlatarskom zanatu. U stvari, već sredinom XIV vijeka zlatari Stjepoje i Rađen su se udružili između sebe radi odlaženja na neretljanski trg⁶⁷⁾, ali se ne zna da li su ostali duže nego što je trajao posao zbog koga su tamo otišli. Tridesetak godina docnije, u vezi sa vraćanjem izvjesnog đuga Luki Bogdanoviću i ispitivanjem mjesta boravka Pribila Glejevića, spominju se neki Lazar i Pripko Butković kao zlatari stalno nastanjeni u Drijevimama⁶⁸⁾. Najviše podataka od svih njih sačuvano je o Vukanu Dobrovoeviću, zlataru sa Neretve. Pored glavnih, zlatarskih poslova, on se bavio trgovinom, te davanjem, čak i strancima, novca na zajam, a učestvovao je i u drugim vidovima javnog i poslovnog života na trgu⁶⁹⁾. Vjerovatno se radilo o domaćem čovjeku iz Drijeva, sa statusom dubrovačkog građanina, koji je nakon izvjesnog vremena podigao i kuću u Dubrovniku⁷⁰⁾. Neki od ovih neretljanskih zlatara zauzimali su određeno mjesto i u organizaciji lokalne vlasti. Tako su spomenuti Lazar i Vukan Dobrovoević često obavljali dužnosti sudija na Neretvi⁷¹⁾. Poput zlatarskog, počinju se dosta rano sretati

⁶⁶⁾ Mon. Rag. V, 384, 17. I 1355; Lj. Stojanović SSPP I/1, 71 br. 78, 19. V 1355; Div. Canc. XVIII fol. 118—118', 31. III 1356; Ref. XXX fol. 63, 2. IV 1397; Sent. Canc. IV fol. 146, 25. VII 1403; Div. Canc. XXXII fol. 326', 29. XI 1413; Div. Not. XII fol. 219—220', 1. III 1418; Cons. Min. II fol. 73', 12. VII 1419; Cons. Rog. II fol. 46', 13. VII 1419; Deb. Not. XIII fol. 354, 14. I 1422; Lam. de For. V fol. 169, 7. V 1423; Cons. Min. III fol. 213, 12. IV 1425; Cons. Min. IV fol. 1, 23. IV 1426; 95, 14. VI 1427; 247', 21. VI 1429; Cons. Min. VIII fol. 155', 30. IV 1440; 243', 30. VIII 1441; Cons. Rog. IX fol. 3', 7. I 1443; Div. Not. XXVI fol. 142, 16. 1443; Lett. di Lev. XIV fol. 47', 20. XI 1450; Cons. Rog. X fol. 24, 31. VIII 1446; Cons. Min. XI fol. 45', 11. X 1446; Cons. Rog. X fol. 83, 14. III 1447.

⁶⁷⁾ Div. Canc. XVII fol. 29, 5. III 1352.

⁶⁸⁾ J. Tadić, *Pisma i uputstva I*, 417 br. 374, 17. V 1380; Lett. di Lev. III fol. 59, 5. X 1382.

⁶⁹⁾ Krajem 1441. njemu je odobreno da može izvesti 8 peča tkanina iz Dubrovnika u Drijeva (Cons. Rog. VIII fol. 65, 10. XI 1441), a osam godina docnije posudio je Antoniju Rostoru iz Firence 110 dukata (Div. Canc. LXI fol. 244', 21. X 1448). O ostalim vidovima poslovne aktivnosti ovoga drijevskog zlatara vidi S. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić Kosača* 96, 236.

⁷⁰⁾ Vidi nap. 53.

⁷¹⁾ M. Dinić, *Odluke veća I*, 202, 7. I 1382; Cons. Min. VII fol. 14, 17. I 1436; Cons. Min. VIII fol. 124, 9. XII 1440; Cons. Min. X fol. 95', 1. I 1445.

podaci i o postojanju kovačkog zanata. Još polovinom 60-tih godina XIV stoljeća dvojica Dubrovčana su primili 23 zlatna dukata iz dobara drijevskog kovača Priboja⁷²⁾, a kasnije je i Cvjetko Radetić »de Narente« otišao kod Radiše Vitkovića koji ga je, uz hranu i odjeću, obećao »docere cum artem suam fabrilem«⁷³⁾. Uporedo sa razvojem zanimanja vezanih za preradu metala, stvarali su se i drugi zanati čiji su predmeti obrade bili drvo i kamen. Među takvima, svakako, prvo mjesto pripada drvodjeljama, za čije su sticanje vještine u Dubrovniku i druga mjesta veoma često stizali upravo momci sa Neretve⁷⁴⁾. U krugu njihovih šegrtskih interesovanja ističe se i naukovanje u bačvarskom zanatu⁷⁵⁾. Na manjoj cijeni nije bilo ni kamenarsko zanimanje. Zato su, u cilju sticanja vještine klesanja kamena, Cvjetko Zoranović i Ivan Govinović stigli do Dubrovnika, a Jovan Pripčić čak do Trana, da bi savladali »artem petrarie« i nakon osam ili deset godina šegrtovanja dobili »ferramenta ipsius artis«⁷⁶⁾, ali, na žalost, kada su ih dobili ni za jednog od njih ne znamo da li su se kao svršeni majstori vratili u Drijeva. Pored navedenih, dječaci iz Drijeva su izučavali i zanate vezane za proizvodnju i obradu tekstila. Tako su se Radat Ratković i Radonja Radovčić kvalifikovali u tkačkom poslu⁷⁷⁾, dok je Vukmir Gingašić živio i radio kao podstrigač sukna na trgu Neretve⁷⁸⁾. Još brojniji od ovih bili su krojači. Vladna, sestra Dragile Nakojevića, s proljeća 1419, za sumu od 100 perpera, založila je svoju kuću Vuku Dabojeviću, sartoru iz Drijeva, zbog koje je, nakon izvjesnog vremena, došlo do nekoga spora među njima⁷⁹⁾. Sredinom 1431, tamošnji krojači Vuk i Pripko, kao prokuratora Stanihne Sladenovića, bespravno su na trgu zaposjeli dvije kuće Vukoslava Dobromanića⁸⁰⁾. Svakako, u vezi sa poslovima iz tekstilne struke stoje i zvanje Ilije, kapara⁸¹⁾, i Antonija i Nikole, dvojice bojara u Drijevim⁸²⁾. Prema interesovanju za

⁷²⁾ Div. Canc. XXI fol. 136, 21. X 1367.

⁷³⁾ Div. Canc. XL fol. 22, 22. VI 1444.

⁷⁴⁾ Bili su to Radin, sin Radenča (Div. Not. V fol. 47', 11. III 1326), Toloe, sin Vidoja (Div. Not. VI fol. 172', 14. XI 1340) i Stjepan Bonšić (Div. Canc. XXXVI fol. 207', 24. VII 1407).

⁷⁵⁾ Njegovim izučavanjem bavili su se: Đurađ Ostojić (Div. Canc. LIII fol. 186, 5. VII 1439), Radonja Vukčević (Div. Not. XXV fol. 77', 24. VI 1441) i Ifko Milenović (Div. Not. XXXIV fol. 3, 9. I 1449).

⁷⁶⁾ Div. Canc. XXXIII fol. 71', 13. XII 1396; Div. Not. XI fol. 123, 20. VI 1405; Div. Canc. XXXVIII fol. 242, 20. IV 1412.

⁷⁷⁾ Div. Canc. XLII fol. 158', 75. X 1424; Div. Canc. XLIII fol. 141, 30. V 1425.

⁷⁸⁾ »... contra Vochmirum Gingassich chimator et Radoe Petrovich ambos de Neretva«. Lam. de For. XLII fol. 158', 25. X 1470.

⁷⁹⁾ Div. Not. XII fol. 302', 10. III 1419; Lett. di Lev. IX fol. 40, 20. VII 1424.

⁸⁰⁾ »... Vochum sartorem et Pripchum sartorem, procuratores Stanihne Sladinovich« Sent. Canc. VIII b, fol. 43', 12. XII 1431. Osim toga i Vukašin Radivoljić i Bogmil Radetić iz Drijeva su se bavili izučavanjem krojačkog zanata. Div. Canc. XXXI fol. 55, 6. III 1393; Div. Canc. XXXVI fol. 103, 10. X 1406.

⁸¹⁾ »Helias cappellarius«. Div. Canc. XIII fol. 43', 12. X 1341.

⁸²⁾ »... Antony tintoris«. Div. Canc. XX fol. 82', 10. XII 1365; »... Vuch sartorem et Nicolam tintorem«. Sent. Canc. VIII c fol. 186, 2. V 1436.

njegovo izučavanje, važno mjesto pripadalo je i kožuharskom zanatu⁸³). Teško je ustanoviti da li je bio Dubrovčanin ili domaći čovjek neki Antonio, pellizarius sa Neretve⁸⁴). Mjerač soli u tamošnjoj carini Rajko Sedlarić bio je, vjerovatno, sin nekoga sedlara iz Drijeva⁸⁵). Poput mnogih drugih zemljaka, i Bogoslav Prikodonić je 1403. otišao u Dubrovnik i tamo u toku pet narednih godina kod Nikole Radinovića, caligarius, upoznao tajne obućarskog zanata⁸⁶), a njegov kolega po struci, Radoslav, poslije dvije i po decenije obavljao je ovaj posao na Neretvi⁸⁷). Ovome spisku zanimanja pridružuje se i berberski zanat čijim se izučavanjem u Dubrovniku bavio i Ratko Utjeković »de Narente«⁸⁸). U vezi sa pojačanom potrebom stanovništva za oružjem u ratu, kao i za odbranu u svakodnevnom životu, u Drijevim se počinju razvijati i pojedini oružarski zanati. Tamo su živjeli i radili Brajan i Ratko, spatario⁸⁹), te Mastro Matihio, corazario⁹⁰), dok se Radoje Mirković iz Drijeva najmimo kod Radašina Gionzića, štitara, koji ga je, slijedeći postojeće običaje, obećao »docere artem suam«⁹¹). Najzad, i onima sa malo više talenta pružala se mogućnost za izbor poziva, kakvu je iskoristio i Radoje Dragosaljić, djetić sa Neretve, kada je otišao kod Radašina Jončića radi usavršavanja svoje vještine u slikanju⁹²).

Od trideset i četiri vrste zanata koliko ih je ukupno postojalo u srednjovjekovnoj bosanskoj državi⁹³), za osamnaest ih se (zlatari, kovači, stolari, bačvari, kamenari, tkači, podstrigači sukna, krojači, kapari, bojari, kožuhari, sedlari, obućari, berberi, mačari, oklopari, štitari i slikari), ili preko imena šegrta koji su odlazili, mahom u Dubrovnik, radi njihovog izučavanja, ili imena onih koji su već obavljali određeni zanat na trgu, s pouzdanošću zna da se javljaju u Drijevim. Međutim, kako se često ne može utvrditi jesu li se

⁸³) Među šegrtima koji su se bavili izučavanjem ovoga zanata spominju se sljedeći djetići sa Neretve: Mitić Ostojić (Div. Canc. XXXVII fol. 250', 22. V 1412), Ostoja Tvrdisalić (Div. Canc. LII fol. 30, 27. XII 1437), Brajan Brajković (Div. Not. XXVII fol. 178', 14. IX 1444), Radojko Grljunović (Div. Canc. LXII fol. 172, 16. XI 1450), Radobrat Radonjić (Div. Canc. LXIII fol. 5, 1. VIII 1451).

⁸⁴) Div. Canc. XXX fol. 76, 2. XI 1393.

⁸⁵) Lam. de For. V fol. 166, 7. V 1423. Upor. D. Kovačević—Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 215. nap. 72.

⁸⁶) Div. Not. XI fol. 169, 18. VIII 1406.

⁸⁷) Test. Not. XI fol. 200, 2. IV 1429.

⁸⁸) Div. Canc. XXXV fol. 68, 15. V 1404.

⁸⁹) Test. Not. X fol. 83, 12. III 1417; Deb. Not. XV fol. 35', 20. XI 1426. Upor. D. Kovačević—Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 209.

⁹⁰) Lett. di Lev. VIII fol. 133', 19. XI 1429.

⁹¹) Div. Not. XXI fol. 49', 19. XI 1437.

⁹²) »Radoe Dragosaglich etatis annorum XXIII et ultra locavit se et operas suas magistro Radassino Joncich pictori... Et versa vice dictus conductor promisit illum tenere sanum et infirmum per totum dictum tempus annorum quatuor et bene tractare illum et victum et vestitum sibi condenter secundum usum famulorum et docere illum artem predictam«. Div. Canc. XLIV fol. 113', 18. II 1327.

⁹³) Vidi D. Kovačević—Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 220.

dječaci sa Neretve nakon završenog zanata vraćali nazad, kao ni to da li su postojeće zanatlije tamo bili Dubrovčani ili domaći ljudi, za većinu ovih zanata nemoguće je decidirano kazati da li su spadali u domen interesovanja jednih ili drugih. Po svemu sudeći, nekim od njih su se bavili i jedni i drugi, s tim što se za mnoge od ovih zanatlija mora naglasiti da su novac stečen obavljanjem svog glavnog posla ulagali često u trgovačke, kreditne i druge unosne djelatnosti i tim se, dakle zanimali čitavim spektrom različitih poslova⁹⁴). To znači da specijalizacija zanimanja u Drijevimama, kao ni u drugim bosanskim mjestima u srednjem vijeku, nije bila sprovedena do kraja, pa otud proizilazi i pojava da se ista osoba jednovremeno bavi i zanatom i trgovinom⁹⁵).

Zahvaljujući upravo nepostojanju diferencijacije zanimanja, imamo mnoštvo slučajeva da su se pojedinci u Drijevimama, uz svoju osnovnu trgovačku djelatnost, bavili poljoprivrednom proizvodnjom ili uzgojem stoke. Na takvu praksu najbolje ukazuju sadržaji njihovih testamenata kojima su, pored ostalih stvari, svojim nasljednicima ostavljali različite vrste žitarica i stoke. Oni su, u stvari, u Doljanima, Crnićima i drugim okolnim mjestima od tamošnjih seljaka uzimali parcele zemlje u zakup i na njoj proizvodili velike količine pšenice, ječma, zobi i sijerka⁹⁶). Slično tome, neki od njih su uzgajali krave, volove i telad, ovce, ovnove i jagnjad, konje, kobile i ždrebad, te jarce i svinje, a ponekada čak i pčele⁹⁷). U toku ljeta tu stoku su davali u Zaton i ostale susjedne krajeve na ispašu⁹⁸), a preko zime je, vjerovatno, držali u svojim stajama koje su se morale nalaziti negdje u blizini ali izvan grada.

Drijeva su vremenom postala središte u kome se stanovništvo, pored trgovine i raznih vrsta zanata, bavilo i drugim vidovima aktivnosti. Stanjani (albergari) su držali svratišta, konake i brinuli se za smještaj putnika, njihovih konja i robe. Osim njih, tamo je bilo i gostioničara, kod kojih se svračalo na piće, ali ne i odsjedalo⁹⁹). Zatim, u vezi sa posebnim geografskim uslovima neretljanskog trga, postojala su u njemu i određena specijalna zanimanja (solara, nosača, plakara i mjerača soli), vezana samo za obavljanje nekoga odre-

⁹⁴) Najbolju ilustraciju zato pruža navedeni primjer drijevske zlatara Vukana Dobrovoevića (Vidi nap. 53 i 69).

⁹⁵) D. Kovačević—Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 221—222.

⁹⁶) Test. Not. IX fol. 81', 27. XI 1406; Test. Not. XI fol. 112, 16. IV 1425; 200, 15. IV 1429; Test. Not. XII fol. 46—47', 28. X 1432; 157', 24. IV 1433.

⁹⁷) Test. Not. IX fol. 81', 27. XI 1406; Test. Not. XII fol. 46—47', 28. X 1432; Test. Not. XIII fol. 11', 4. IX 1442; Test. Not. XVIII fol. 93'—94., 8. IV 1464; 95, 17. XI 1464.

⁹⁸) Tako se Obrad Pribisalić iz Zatona obavezao Drijevljaninu Brajku Dabišinoviću »et governare et guardarle et pascholarle« tri vola i dvije krave, (Com. di Stag. I fol. 75', 23. XI 1450), a Georgij Brajaković dao također na ispašu Radonji Pakorčiću »bechi 5 mei... castroni 3... pigure 10 mie... cavala una e cavalo uno fiol de dita cavala«. (Test. Not. XIII fol. 157, 24. IX 1443).

⁹⁹) Vidi D. Kovačević—Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države* 236.

denoga posla¹⁰⁰). I na kraju, tamo se vrlo često sreću i sluge zaposlene mahom kod trgovaca ili nekih drugih osoba¹⁰¹), te lokalna sirotinja za čije su izdržavanje pojedinci svojim testamentima ostavljali milostinju¹⁰²). Vjerovatno su se iz redova ovih posljednjih regrutovali i oni koji su, ne nalazeći drugih sredstava za život, prodavali svoju radnu snagu drugima. Takvu pojavu u Drijevimama možemo početi pratiti još od 20-ih godina XIV, da bismo se s njom susretali sve češće od početka XV vijeka. Unajmljivanjem »sebe i svoga rada« u početku su se više bavile žene, dok je to docnije gotovo u potpunosti postalo privilegija muškaraca. Kakvim su se oni poslovima zanimali pošto bi sa svojim gospodarima dolazili do novog mjesta boravka, iz ugovora sklapanih s njima, to se ne može jasno vidjeti, ali, po svemu sudeći, radili su sve ono što bi im ovi naređivali. Putevi koji su ih opredjeljivali za ove često od jedne do osam godina duge i neizvjesne službe bili su različiti. Najčešće su se, razumije se, završavali u Dubrovniku, a zatim u Slanom, Brenu, Kotoru i Baru, te morem dosegali i do Venecije, Ferma, Firenze i Trana, na italijanskoj, i Kandije, na grčkoj strani. I konačno, da bi opravdali povjerenje koje bi im ukazivao na poslu, najamnici sa Neretve su morali »dobro, vjerno i bez krađe« služiti svome patronu, te »njegove stvari i dobra« prilikom rada »dostojno paziti i čuvati« i od njega u toku ugovorenog roka »ne bježati«, zašto se ovaj obavezivao da će im davati »namirnice za život, odjeću i obuću«, a, uz to, ponekad i nešto novca u gotovini¹⁰³).

¹⁰⁰) »Putnich salarius Radosav bastarius, Tuertscho placarius«. Lam. de For. VI fol. 164, 21. X 1435; »Putnich mečurar«. Lam. de For. V fol. 166, 7. V 1423; »Volčho miserator della gabella, Vitcho miserator«. Lett. di Lev. X fol. 55', 14. II 1429. Upor. D. Kovačević—Kojić. *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, 236.

¹⁰¹) Radonja Miljahnčić iz Drijeva ostavlja oporukom »che sia pagato lo mio fameglio Radivoy per suo salario ypp. 9« (Test. Not. XIII fol. 95, 17. XI 1464), a Radojko Dobrovoević ističe u svome testamentu »anchora sono debito alla fantescha de Jachsa Gallovich perperi quarantacinque«. (Test. Not. XIII fol. 182, 10. II 1442). Radin Butković se tužio pred dubrovačkim knezom »supra Pribislavum de Neretva eius famulum. Lamenta de Intus (Lam. de Int.) I fol. 187, 14. V 1406), a Vlahota Zugotić na Radivoja »famulum Pierchi Clunovich« pošto ga je sa grupom Drijevljana zasreo i premlatio u trgu. (Lam. de For. VI fol. 164', 23. X 1425).

¹⁰²) Dobrosav Vukosaljić, zvani Župan iz Drijeva je svojim testamentom zahtijevao da od svih dugova koji se sakupe poslije njegove smrti »terça parte se dia per anima mia alli poveri«. Test. Not. 69', 29. IV 1422.

¹⁰³) Sve ovo o odlasku spomenutih lica na stranu radi malazaženja zaposlenja pisano je na osnovu sljedeće arhivske građe: Div. Not. V fol. 27, 9. V 1325; 74, 6. I 1326; Div. Canc. XII fol. 180, 15. XII 1355; Div. Canc. XIV fol. 143, 5. III 1344; Div. Canc. XVII fol. 48', 7. VII 1352; Div. Canc. XXII fol. 80', 9. IX 1369; Div. Not. IX fol. 46, 26. I 1372; 76', 29. IV 1373; Div. Canc. XXIII fol. 65, 3. XI 1395; Div. Not. XI fol. 67, 28. XI 1403; Div. Canc. XXXV fol. 49', 13. II 1404; 129, 30. XI 1404; 162, 1. III 1405; Div. Not. XI fol. 135, 14. I 1406; Div. Canc. XXXVI fol. 69, 20. VI 1406; 95', 13. IX 1406; Div. Not. XI fol. 177, 18. X 1406; Div. Canc. XXXVI fol. 118', 9. XI 1406; 171', 2. V 1407; 189', 16. VI 1407; Div. Canc. XXXVII fol. 35', 18. IV 1408; 56, 1. VI 1408; 111, 17. IX 1408; 246, 27. VIII 1409; Div. Canc. XXXVIII fol. 81, 3. VII 1409; 101', 9. XI 1409; 128', 20. V 1410; 240', 5. IV 1412; 252, 5. VI 1412; Div. Canc. XXXIX

Život drijevskog stanovništva, bilo da se radi o Dubrovčanima ili domaćim ljudima sa statusom dubrovačkih građana, odvijao se u tijesnoj saradnji i pod punom kontrolom dubrovačke vlade. U stvari, zbog značajne uloge koju je neretljanski trg imao u njenom opštem privrednom razvitku, Dubrovačka Republika je poduzimala čitav niz raznovrsnih mjera da bi pomogla i podstakla trgovačku i druge vidove djelatnosti stanovnika nastanjenih u Drijevimu. Ona im je, na primjer, davala detaljna uputstva o tome kako da se u datom momentu drže pred provalama bosanske, turske i mletačke vojske¹⁰⁴). Zatim im je strogo naređivala da se ne miješaju u međusobne zadjevice bosanske vlastele, koje su nastajale oko suvlasničkih odnosa u tamošnjoj carini¹⁰⁵). U slučajevima kada bi žiteljima Drijeva, i pored svih zvaničnih garancija, bila povrijeđena neka njihova prava, dubrovačka vlada je odmah putem pisama ili svojih poslanika intervenisala kod hercega Stjepana i braće Radivojevića¹⁰⁶). Ne samo za života, već i nakon njihove smrti, ona nije prestajala voditi brigu o svojim podanicima na Neretvi. Da bi je spriječila od propasti, vlada je preko lokalnih sudija ili za to specijalno određivanih lica sakupljala imovinu onih koji bi tamo umirali, i po mogućnosti je pretvarala u novac koji je, potom otpremala u Dubrovnik¹⁰⁷). Iz sličnih je razloga imenovala i pojedince da, u cilju

fol. 114', 2. VIII 1412; Div. Canc. XXXVIII fol. 273—273', 24. IX 1412; 229, 20. I 1413; Div. Canc. XL fol. 131', 5. III 1415; 213', 2. IX 1415; 285, 19. III 1416; Div. Canc. XLI fol. 9, 23. VI 1416; Div. Canc. XLII fol. 284', 2. VI 1424; Div. Canc. XLIII fol. 214', 17. X 1425; Div. Not. XVIII fol. 45, 8. VI 1435; Div. Not. XX fol. 207, 29. III 1436; Div. Canc. XLIX fol. 301', 22. V 1436; Div. Canc. LI fol. 11', 16. IX 1437; Div. Canc. LIII fol. 135', 18. IV 1439; Div. Canc. LIV fol. 223, 2. VI 1440; Div. Canc. LVII fol. 24, 21. XI 1442; Div. Not. XXVIII fol. 183', 11. II 1445; Div. Canc. LXI fol. 116', 27. V 1448; 169', 25. VI 1448; Div. Not. XXXIV fol. 59', 15. III 1449; Div. Not. XXXVIII fol. 189, 13. I 1454; Div. Canc. LXIV fol. 144, 25. XI 1454.

¹⁰⁴) Ref. XXX fol. 107', 24. I 1398; Ref. XXXII fol. 166, 28. VII 1403; Lett. di Lev. VII fol. 107', 27. VII 1414; Cons. Min. V fol. 69', 31. VIII 1436; Lett. di Lev. XII fol. 119', 24. I 1439; Cons. Mai. IX fol. 223', 22. XII 1459; Cons. Rog. XII fol. 59', 29. IV 1452; Cons. Mai. IX fol. 262, 24. X 1452; Cons. Rog. XVII fol. 92, 20. V 1462; Cons. Rog. XXI fol. 237, 6. VII 1472.

¹⁰⁵) Lj. Stojanović, SSPP I/1, 473 br. 489, 13. VIII 1409; Cons. Rog. V fol. 108, 30. IX 1432; Lett. di Lev. XI fol. 115, 27. X 1432; Lett. di Lev. XII fol. 146', 6. VI 1439.

¹⁰⁶) Lj. Stojanović, SSPP I/1, 411—412 br. 419, 6. IV 1399; 471 br. 487, 9. II 1409; Lett. di Lev. IV fol. 110, 16. VIII 1406; Cons. Rog. VII fol. 18', 16. II 1439; 24', 4. III 1439; Cons. Rog. IX fol. 212', 4. II 1446; 213', 5. II 1446; Cons. Rog. XI fol. 153, 11. II 1450; Cons. Rog. XIV fol. 261, 19. II 1456; Lett. di Lev. XIV fol. 183, 3. III 1456; Lett. di Lev. XVI fol. 157', 17. VI 1456; Cons. Rog. XV fol. 201, 25. II 1456; Lett. di Lev. XVI fol. 68', 20. II 1459; Cons. Rog. XIX fol. 165', 31. I 1467.

¹⁰⁷) »... quod ipsi iudices Narenti deberent recogliere omnes res et bona quondam presbiter Nichole prothopop debitoris dicti Alexy, et quod deberent ipsas res mittere Ragusium«. Lett. di Lev. III fol. 70', 15. V 1383; »... dicti iudices debeant accipere et congregare per eorum mani totum id quod reperitur de bonis dicti Vocoslavi in Narento et scribere in una cetulla et totum id quod reperient et congregabunt per eorum mani mittere debeant Ragusius in manibus Regiminis«. Lett. di Lev. V fol. 83, 15. II 1405; »... ve acometemo et comandemo che recevando questa siati cum glepitropi et scriso in tuto quello che se trovva de ibeni de Milutin per invintario ordenanda mente. Et habiando

utvrđivanja njihove autentičnosti, ispituju testamente pokojnika i, vjerovatno, iako se to nigdje izričito ne navodi, ponekad vode računa o njihovoj zaostavštini¹⁰⁸).

Vlada Dubrovnika je neprekidno održavala pismene veze sa stanovnicima neretljanskog trga, od kojih je, isto tako, povremeno dobijala odgovarajuću poštu¹⁰⁹). U toj prepisci bili su tretirani različiti problemi, od kojih najčešće pitanja u vezi sa međusobnim sukobima, pljačkama, zakupom carine, uvođenjem nezakonitih dažbina, zabranama lokalnim trgovcima da se slobodno kreću po Bosni i tome slično¹¹⁰). Pisma takve sadržine obično su prenosili za to posebno otpremeni i nagrađivani kuriri, koji su ostvarivali i druge vrste kontakata između dubrovačke vlade i njene naseobine u Drijevimama. Njihovim uslugama vlada se koristila i prilikom uručivanja poziva

facto linvintario mandati ogne in man dela nostra corte cum la copia dele dicte cose«. Lett. di Lev. IV fol. 164, 4. XI 1405; »...per tanto vogliamo et comandiamove che subito vedete le presente dobiatte cercare et investigare et ritrovare tuti ibeni del dicto Pribicho e arecharveglie in mano, et lo vino et grano et simelle cosse et massaritie grosso che non se possono dextramente portare vendetelle et mandate idenari con quelle altre cosse qua a Ragusa nelle mane della nostra signoria«. Lett. di Lev. V fol. 44', 13. IX 1410; »Per la morte Maroye Ricallovich, voleme che sequestradi in man segure tuto quello che se trovasse del suo in Narenti. Et inventario de quello che se trovava mandati in nostre man«. Lett. di Lev. VII fol. 150, 6. III 1416; »... vi requiremo et comandemo che voi dobiate recuperare et assunare tucti denari et mercantie et cose del dicto Radach et per buona mano mandarle qua alle nostre mani«. Lett. di Lev. IX fol. 62, 21. IV 1425.

¹⁰⁸) »Per tanto fate acopiar dila el ditto testamento et fate examinar li testimoni chi sono acripti in lo ditto testamento, zoe se la ditta Vladna fo de sanamente gando feze el ditto testamento.« Lett. di Lev. IX fol. 166, 15 V 1424; »... chome fatto questo testamento et bona et sanamente quello che dixè in lo testamento chele la veritade«. Lett. di Lev. IX fol. 183 b, 20. V 1424; »... vuy dobiati chiamar idetti testimoni, e mostrandoli el ditto testamento el qual ve mandiamo in questa incluso, dobiati seperamente con sacramento zascuno da per se examinarli e domandarli se cognosceno quello esser testamento del ditto Zivan, e se quando el fece esso testamento luy era di bona mente e sanno inteletto, e se fono assignato per testimoni o non«. Lett. di Lev. XI fol. 117, 2. XI 1432.

¹⁰⁹) »...mercadanti nostri Ragusei abitanti in Narente salute. Habiamo ricevudo una vostra lettera«. Lett. di Lev. IV fol. 164, 4. XI 1405; »Per Stanichna Sladinovich gabelloto ne vien scritto e fato lamento sopra di voi«. Lett. di Lev. IX fol. 11, 20. VIII 1423; »Data in Narenta a di 22. junio 1433. Per Simcho de Galo vostro servidor chom rechomandaxion«. Lett. di Lev. X fol. 217, 22. VI 1433; »... cum uno scritto, de man fatto a Narente in 1422. adi 10. novembrio sottoscritto com testimoni«. Lett. di Lev. IX fol. 158, 16. VIII 1425; 173', 20. VII 1424.

¹¹⁰) Lett. di Lev. III fol. 47, 19. V 1382; 71'—72', 17. V 1383; Lett. di Lev. IV fol. 139—139', 16. VII 1408; 164, 4. XI 1409; Lett. di Lev. V fol. 64', 24. VII 1407; Lett. di Lev. VII fol. 72—72', 10. VI 1413; 153', 6. IV 1416; HAD: Lamenta Politica (Lam. Pol.) II fol. 3, 31. VI 1417; Cons. Min. II fol. 54, 3. IV 1419; Cons. Rog. II fol. 39, 26. VI 1419; Lett. di Lev. VIII fol. 43, 30. I 1422; Lett. di Lev. IX fol. 11, 20. VIII 1423; 36', 10. VII 1424; 63', 7. V 1425; 134, 27. VII 1425; 138', 20. X 1425; di Lev. X fol. 8', 5. III 1427; 11', 29. III 1427; 21', 6. VI 1427; 24, 15. VI 1427; Lett. di Lev. XI fol. 54, 12. X 1431; Cons. Rog. V fol. 150, 15. VI 1433; 226, 7. X 1434; 215, 16. VII 1434; Lett. di Lev. XII fol. 37—37', 30. VI 1436; Cons. Rog. VII fol. 18', 16. II 1439; Lett. di Lev. XIV fol. 3', 22. XI 1448 i dalje.

na sud pred kojim bi se pojedinci u zakazanom roku morali pojaviti u Dubrovniku¹¹¹).

Pored ovoga, gotovo na svakom koraku prisutnog uticaja Dubrovčana, danas je moguće pratiti i druge strane života drijevskih stanovnika. To se, u prvom redu, odnosi na način njihovog uključivanja u svakodnevnicu neretljanskog trga na kome su kupovali, sami podizali, od predaka nasljeđivali, te putem miraza i nepodmi-renih im dugova dolazili do potrebnih kuća¹¹²). Svakako, u zavisnosti od veličine i materijala od koga su građene, te njihove kuće su bile različite vrijednosti i cijene su im se kretale između 7 i 70 perpera¹¹³). Međutim, oni koji ni na jedan od spomenutih načina ne bi mogli doći do kuće uzimali bi je od drugih pod zakup i u njoj živjeli¹¹⁴). Sve je to, razumije se, često vodilo stvaranju jednog veoma komplikovanog sistema suvlasničkih odnosa nad kućama, zbog koga su gotovo redovno izbijali međusobni sukobi i nesporazumi, koji su rješavani tek pred dubrovačkim sudom¹¹⁵). S druge strane, zajednički je život oduvijek upućivao ljude jedne na druge, kakav je bio slučaj i sa Neretljanima, koji su se u datim momentima potpomagali među sobom i posuđivanjem određenih suma novca. To sazna-

¹¹¹) Lett. di Lev. XI fol. 10', 27. VIII 1419; 29, 19. IV 1420; Lett. di Lev. V fol. 64', 24. VII 1407; Lett. di Lev. VI fol. 103, 14. X 1413; Lam. Pol. II fol. 3, 31. VI 1417; Lett. di Lev. VIII fol. 43, 30. I 1422; 45, 30. II 1422; 74, 17. VIII 1423; Lett. di Lev. IX (poseban prilog) ad fol. 128, 3. X 1425; 139, 9. X 1425; 154', 22. VI 1425; 158, 16. VIII 1425; 184—184', 12. VII 1423; 186', 13. VIII 1423; 187, 24. VIII 1423; Lett. di Lev. XV fol. 60', 11. III 1429; 64', 6. VI 1429.

¹¹²) Div. Canc. XIII fol. 33', 4. X 1341; 43', 12. X 1341; Lett. di Lev. III fol. 45, 21. IV 1382; Div. Canc. XXXIII fol. 115, 1. VII 1398; Div. Canc. XXI fol. 125, 2. IX 1367; Test. Not. XI fol. 122—122', 16. IV 1425; Test. Not. XII fol. 15, 14. XI 1431; Lib. Dot. III fol. 21, 14. XII 1425; Lett. di Lev. V fol. 50, 6. VIII 1408.

¹¹³) Ilija kapar je prodao Radoslavu Radenoviću i Radoslavu Radojeviću »unam eius domum lignaminis positam in Narento pro yperperos VII« (Div. Canc. XIII fol. 43', 12. X 1341), a drijevski sudija Milčim kupio »unam domum a Stoycho que fuit dicto presbitri Bogoe yp. LXX vel circha«. (Lett. di Lev. III fol. 45, 21. IV 1382).

¹¹⁴) Milko Radovanić je izdao »ad afflictum Rossino cognatode Toloe, unam suam domum de lignamine quam habet in Narento« zašto mu se ovaj obavezao plaćati »pro afflictu dicte domus quantum stabit in ea grossorum XXVI quolibet mense« (Div. Canc. V fol. 92', 29. XI 1313), a Maruša Grubačevica iz Drijeva je ostavila »la casa al figlolo Climoe lo primo anno che se debia dar ad afficto, e lo afficto che se dia ala figlola mia Radula, che se compre la gonella«. (Test. Not. XI fol. 137, 2. IV 1426). Upor. D. Kovačević-Kojić, *O naselju Drijeva i njegovom položaju*, Godišnjak Društva istoričara BiH, God. XXI—XXVII, 1976, 30—31. nap. 9.

¹¹⁵) Ser Pavle Gundulić, advokat Palka Medoevića je pred dubrovačkim sudom tužio Stanihnu Sladenovića da je ušao »in una caxa del dicto Palcho posita in Narente, la qual quello Palcho lassa ali suoy creditori nel suo testamento«, na šta je dubrovački sud presudio »che recevuda questa« (Lett. di Lev. V fol. 50, 6. VIII 1408; 62', 22. VI 1407), a Vuk Daboević, krojač u Drijevima je, i pored toga što se obavezao da »non la podesse cazar de casa in vita sua« htio prodati kuću Vladne, sestre Dragila Nakojevića, koju mu je ova dala u zakup za 100 perpera, zbog čega je dubrovački konzul sa svojim sudijama zahtijevao »de non vender la dicta casa«. (Lett. di Lev. IX fol. 40, 20. VII 1424; Div. Not. XII fol. 302', 10. III 1419).

jemo zahvaljujući upravo tome što pitanja takvih dugova nisu uvijek blagovremeno rješavali, već su često sačekivali da oni ili, pak, njihovi nasljednici to moraju učiniti, poslije sudske presude, po slovu zakona¹¹⁶). U takvim bi im se prilikama znale ponekad dešavati i neprijatnosti druge vrste. Tako su neki od njih, zbog na vrijeme nepovraćenih dugova svojim sugrađanima, u stegama okova ili među zatvorskim zidovima gubili i svoju slobodu¹¹⁷). Osim ovih u kreditnim poslovima, pojedinci su prilikom preduzimanja nekih zajedničkih poduhvata ostvarivali i ostale vidove međusobne saradnje koja, uz dosada posmatranu, često pokazuje i onu drugu stranu medalje na kojoj se ocrtavaju njihovi brojni sukobi u vezi sa raznim trgovačkim i drugim transakcijama¹¹⁸). Još masovnije od ovih bile su svađe koje su dovodile ponekad i do otvorenih tuča. Tako je Ivan Popitović prijeto Cvjetanu Bogdanoviću »da će mu nožem dušu izvaditi«^{118a}), a Petar Primović Radiši Tolojeviću da će ga »svezati i zavezanog protjerati iz Neretve«¹¹⁹). Nalko, sin Vlahote Hrankovića je, zajedno sa šestoricom svojih sluga, provalio u kuću neke Rađete iz Drijeva i oštro je premlatio¹²⁰), dok je Vlahota Zugotić sa isukanim mačem skočio na Grubača Gudeljića i htio ga ubiti¹²¹). Izvjesni Bohemij sa Neretve je u nekoj svađi povukao malo Radoja Jagodića za kosu¹²²), a Radoslav Bogdanić i Maroje Vukosaljić su premlatili ženu Ostoje Pribisaljića i počupali joj svu kosu¹²³). Dalje su Gojislav Nepesilo i Nikša Utješenović Miltošu Draškoviću, te Stanihna Sladenović, Ljubiša Poručenić i Radojko Dobrovoević Božićku Dapkoviću, zvanome Babi, drvenom palicom nanijeli ozlede na desnoj ruci¹²⁴), a Vukac Drkolica Radovanu Prodaniću kocem

¹¹⁶) Lett. di Lev. IX fol. 188, 20. X 1423; 146', 9. II 1425.

¹¹⁷) »... chomo Stanichna Sladanovich sotto la sua fede la qual sua fede la qual de per anni dui a Utisen Bogetich lo a ligato e messolo in ferri e anche li a tolto altre cose e cerzelli dela sua moglier«. Lett. di Lev. X fol. 21', 6. VI 1427; »E Vuy non guardando afede nesuma hevete messo in ferri eligado lo ditto Utissen Bogetich«. Lett. di Lev. X fol. 22, 6. VI 1427; »... per lo fatto de Utisen Bogetich ligato et messo in ferri per Stanichna«. »Hostoia Dragoslalich coram domino Simone de Bona conqueritur supra Milosium Sial dicens quod in die lune in mercato Narenti capo feceram dictum Milosium pro certo meo debito. Et dum fuisset detentus erupuit fugam«. Lib. Mal. I fol. 96', 22. VII 1402; »Cum ser Andreas Mar. de Volço haberet in carceribus detentum Marcum Bausovich de Narente pro suis aliquibus debitis«. Div. Canc. XLIII fol. 238, 28. XI 1425.

¹¹⁸) Tako se Stjepko Sergelović tužio na Petra Primovića zbog neke soli koju mu nije isplatio (Lett. di Lev. IX fol. 141', 27. X 1424), a Radoslav Tolojević tvrdio da je Primović bez njegove saglasnosti prodao jednu njihovu zajedničku barku i da mu odgovarajuću sumu novca dobijenog za nju nije predao. (Sent. Canc. VII fol. 195—196', 23. V 1426).

^{118a}) Lam. de For. VIII fol. 167', 19. III 1429.

¹¹⁹) Lam. de For. VI fol. 70', 17. XII 1424.

¹²⁰) Lam. de For. VI fol. 215', 15. III 1426.

¹²¹) Lam. de For. V fol. 269, 4. III 1424.

¹²²) Lam. de Int. II fol. 12, 3. XII 1441.

¹²³) Lam. de For. VII fol. 245', 8. XII 1427.

¹²⁴) Lib. Mal. II fol. 124, 17. VI 1408; Lam. de For. VII fol. 195', 18. VI 1427.

razbio glavu¹²⁵). Spomenutog Vlahotu Zugotića su Petun Jezdić, zajedno sa svojim slugama i ženom Stanulom, premlatili kamenjem i toljagama i odsjekli mu palac desne ruke¹²⁶), a nepuna dva mjeseca docnije Ziza Vukosaljić, Nikola Vukšić i Radinac Stanjević povrijedili mu lijevo oko i izazvali frakturu vrata i lobanje, govoreći u oba slučaja da to čine zbog osvete Cvjetka Gudeljića čiji je ovaj bio ubica¹²⁷). To ubistvo do koga je, vjerovatno, došlo negdje početkom 1423. godine postalo je ubrzo razlog najkrvavije mržnje između ove dvije porodice (Zugotića i Gudeljića) i zbog toga je, svakako, ostavilo dubok trag u mnogim dokumentima Dubrovačkog arhiva. U stvari, već s ranog proljeća te godine Vlahota i Stjepan Zugotić, s jedne, te Grubač, Jakov i Ivaniš Gudeljić, s druge strane, pokrećući pitanje »de omnibus et singulis iniuriis et offensionibus inter se«, obećali su daće »primum Narentum appulerint publice et alta voce cridari facient per loca solita pacem predictum, et quod ipsi Gudeglic nil habent male volunta adversus predictos Zuchotich, sed habent illos tanquam amicos et fratres, et econverso dicti Zugotich de predictis Gudeglic« i pridržavati se toga »secundum usis et consuetudinem contrate et Bosne«¹²⁸). Ali, po svemu sudeći, u ovoj prilici se od obećanja nije otišlo dalje, pošto su čitavu godinu dana kasnije nadležne vlasti pozivale i jednu i drugu zavađenu stranu da dođu u Dubrovnik zbog izmirenja¹²⁹). Gotovo isti postupak oko sprečavanja krvne osvete bio je nakon izvjesnog vremena vođen i u vezi sa pogibijom Vučete, brata Vukca Marišića sa Neretve. Naime, po presudi donesenoj od strane jedne grupe od njih izabranih arbitara, bilo je sredinom 1429. naređeno spomenutom Vukcu (Marišiću) da odmah, kada bude tamo u Drijevimama, »mora dići protiv Gojaka i braće Stipčića (sa Stona) sramno proturen glas zbog krvi njegovog brata Vučete koja nije bila učinjena od rečenoga Gojaka i braće Stipčića« i zbog toga »putem javnog proglasa obavijestiti čitav neretljanski trg da niti su Gojak niti i jedan od njegove braće bili krivi za proljevanje rečene krvi, već su naprotiv bili i ostali nevini u tome«. Vjerovatno, da bi stala na put novim ljudskim žrtvama, spomenuta odluka je svojim daljim tekstom predvidjela i novčanu kaznu u iznosu od 100 zlatnih dukata za slučaj ako bi se Drijevljanin Vukac, ili neko od njegovih srodnika, usudio poslije njenoga stupanja na snagu učiniti »neku nepravdu ili uvredu« stonskoj braći Stipčićima¹³⁰). Pored svih ovih njihovih međusobnih sukoba koji su

¹²⁵) Lam. de For. XIX fol. 101, 7. VII 1445.

¹²⁶) Lam. de For. VII fol. 48, 10. VIII 1426.

¹²⁷) Lam. de For. VI fol. 164, 23. X 1426.

¹²⁸) Div. Not. XIV fol. 75, 18. III 1423.

¹²⁹) Cons. Rog. III fol. 206, 29. II 1424; Cons. Mai. III fol. 14, 1. III 1424; Cons. Rog. III fol. 207, 10. III 1424; Cons. Mai. III fol. 15, 11. III 1424; Cons. Rog. III fol. 208, 16. III 1424.

¹³⁰) »Et apresso zudichemo et sentiemo che lo ditto Vochaç Marsich esendo zunto in Narenta, che debia levare la fama la quale aveva infamata sopra Goiach et fratelli Stipcich per la sangue delo suo fradello Voceta, la galle sangue non era fata, per li ditti Goiach et fratelli Stipcich, ne vera ne verissima, et subito fare cridare per tuto lo mercato de Narenta amuntiando

obično počinjali verbalnim uvredama a završavali se fizičkim napadima, te ponekada čak i gubljenjem života, trgovci nastanjeni u Drijevimama su se povremeno sukobljavali i sa zakupcima tamošnje carine. Razloge za to trebalo bi, prije svega, tražiti u pokušajima uvođenja nekih dotada neuobičajenih novosti u carini i bespravnom oduzimanju tuđe robe od strane ovih posljednjih¹³¹⁾. Zbog neriješenih suvlasničkih odnosa u njemu, do kraja komplikovana i zamršena uprava neretljanskog trga dovodila je zaista do grdnih nesporazuma između trgovaca i carinika. Svakako, najbolju ilustraciju zato nalazimo u postupku vođenom početkom mjeseca maja 1423. pred dubrovačkom vladom povodom jedne njihove svađe čiji ćemo tok na ovom mjestu prikazati. Kada je jednom oko 3 sata po ponoći čuo otvaranje kapije na ogradi, carinik vojvode Sandalja Petar Primović, zvan i Kljunović, pronašao je jednoga vlahu i domaćeg čovjeka, po imenu Miladina Milatkovića, kako krađu su u carini. Poslije fizičkog obračuna s njima oteo im je šest ukradenih džakova soli i poslao glasnika kod sudija trga da ih pita za savjet šta će učiniti sa ovom dvojicom lopova. Umjesto očekivanog odgovora Primović je, vjerovatno, bio iznenađen pojavom upozorenih sudija i trgovaca koji su »sa štitovima, mačevima, strijelama i kopljima«, u društvu svojih žena, vičući i bacajući se kamenjem razbili dvije kapije na ogradi i troja vrata carinarnice i prodrli u nju. Pošto nije mogao zaustaviti zahuktalu rulju na vratima, Radonja Vatoljević, carinik vojvode Radoslava je odvalio nekoliko dasaka od prigradenog magazina za so i zatrpao rečenog Petra u nju. Nemogavši ga naći tamo, napadači su batinama i noževima udarali smrtonosno sluge po leđima. a Pavlovićevog carinika premlatili tako da je bacao krv na usta i da su mu kosti na grudima bile polomljene. Nisu se naravno zadovoljavali samo time, već su na kraju uzeli i jednu bundu postavljenu kožom od lisice, par čizama, konjsku uzdu i košulju Radina Tolinovića. Ovi trgovci sljedeće večeri ponovo su, između 1 i 2 sata, zveckajući oružjem, najprije stajali ispred carine, a potom je jedan od njih ušao u nju i tiho pozvao Petra Primovića da izađe vani, prijeteći mu da će ga isjeći na tome mjestu. U tom su momentu naišli Stjepko Pribinić, spomenuti Pavlovićev carinik Vatoljević i jedan kurir koga je bio poslao ser Teodor Prodanelić i spriječili ovoga u njegovoj namjeri. Tokom ove afere mnogo se iskompromitovao i Stanihna Sladenović, nadzornik nad čitavim mjestom u Drijevimama, kada je javno obećavao da će platiti »svaku stvar« onome ko uspije zaklati ili strijelom raniti carinika Primo-

atuta la universita de quello luoco publicamente, che ne Goiach ne niuno fratelli, non erano colpevoli ala opposition soprascripta dela dita sangue, anzi erano e sono iditti fratelli inocenti dela dita sangue, e damo inanzi che niguno non possi prosumer uno contra altro, che lo dito Vochaç o alchuno di suo parentado fata alguna inzuria over offensione contra iditti Goiach e fratelli, etrovandose che fosse per industria del dito Vochaç, volemo e sentiamo chel dito chada in pena de ducatos cento doro, segundo e scritto in cancelarae chome disopro contiene«. Div. Canc. XLV fol. 242',—243, 12. VI 1429.

¹³¹⁾ Ref. XXX fol. 58, 29. III 1397; Lett. di Lev. VIII fol. 44 b, 5. II 1422; 33, 22. XI 1421.

vića. U isto to vrijeme i trgovci su se, zbog nekih njihovih izgreda, tužili protiv Petra Primovića i njegovih drugova carinika u Dubrovniku, što, svakako, još više osvjetljava svu zamršenost odnosa koji su tada vladali na Neretvi. Pored ovih, na tim optuženičkim spis-kovima našli su se, također, kao njihovi prijatelji i saučesnici: vojvoda Pavle Đurđević, sa braćom Nikolom, Vlatkom i Vukom i cijelim rodom, braća Vuk i Vlatko Dabišinovići sa rodom, Pavle Komljenović i njegova braća Pavko, Vukac, Radat i cio rod, Pavle i Ivan Nimčići sa braćom i rodom, Čeprnja Grubačević sa sinom, sinovcem i ljudima, Obrad Kovilac, Petina i njegovi ljudi, Vuk Milatović, Sanko i Marko sa bratstvom. Uvidjevši da te stalne svađe ne vode nikakvom dobru, dubrovačka vlada je na koncu morala narediti svojim građanima, sudijama i trgovcima, na jednoj, te carinicima, na drugoj strani, da se moraju među sobom izmiriti, dobro paziti i živjeti, jedni drugima dolaziti i prijateljski se sretati, ostavljajući sve ranije nesporazume po strani¹³²). I doista kao da je i bilo tako, pošto nakon toga vremena u dokumentima susrećemo sve manje podataka koji govore o takvim sporovima trgovaca i carinika. Ukoliko bi do njih možda i dolazilo vlada bi ponovo, uz primjenu odgovarajućih novčanih kazni, na vrijeme intervenisala i tako ih u korijenu sasijecala¹³³). Ali, s druge strane, njene poruke neretljanskim trgovcima da budu »pokorni lokalnim sudijama u onom što su dužni kako bi se na taj način izbjegli razlozi za nepotrebne skandale«¹³⁴) nisu, izgleda, imale tako snažnoga efekta kao u predhodnom slučaju. Naime, i poslije njih su poznati mnogi slučajevi da su pojedinci, ne samo otkazivali poslušnost, nego ponekad na grub i nedostojan način nanosili razne uvrede tumačima pravde i zbog toga dospijevali i u zatvor¹³⁵). Nije bila rijetka pojava da su neki od njih, kada je bilo u pitanju rješavanje izvjesnih nesporazuma sa sugrađanima, pribjegavali i raznim nečasnim sredstvima. Takvi nisu prezali čak ni od toga da dovedu na trg neke ljude sa strane i uz njihovu pomoć premate svoje protivnike¹³⁶). Nadalje, često prisustvo vlaha u Drije-vima donosilo je, također, mnoštvo problema ljudima koji su tamo

¹³²) Lam. de For. V fol. 167—170', 7. V 1423. Upor. M. Dinić, Trg Drije-va 142—143.

¹³³) Tako je u aprilu 1425. naredila Petru Primoviću »quod verbum injuriosum non audeat dicere Vlacote Crancovich neque Nalco neque Francho filiys dicti Vlacote (zakupcima drijevske carine) sub pena yperperorum centum«, a isto tako i Franku Vlahotiću naredila da pod istom kaznom »non audeat dicere neque facere contra Petrum Primi«. Cons. Min. II fol. 217, 19. IV 1425.

¹³⁴) »...siate ad essi obedienti in quello chie debito, siche piu avanti caxon non sia che scandalo d'intervegna«. Lett. di Lev. IX fol. 134, 27. VII 1426.

¹³⁵) Tako su Bogiša Poručenić, te Radovan i Maroje Utišenović zbog toga što su »inhoneste et malo modo pluribus vicibus multa et multa verba inhonestissima dixerunt contra dictos judices« bili osuđeni da »stare debeant in carceribus inferioribus comunis Ragusy usque ad quindecim dies mensis may proxime«. Cons. Min. III fol. 218, 23. IV 1425.

¹³⁶) Radin Miljenović, prema tužbi podnesenoj od strane Ivana Koptovića »a menado alguna zente de fora sovra deto Ivan che li amazono«. Lam. de For. VIII (poseban prilog) ad fol. 245, 16. XII 1427.

živjeli¹³⁷⁾. Svade s njima koštale su pojedince čak i zatvora¹³⁸⁾. U sukob sa zakonom Neretljani su dolazili i zbog povremenih pljački u kojim su na trgu ili njegovoj bližoj okolini otimali jedni drugima novac, so, olovo, tkanine, kože, srebreninu i ostale vrste robe¹³⁹⁾. Nastradali u takvim pljačkama, svadama i tučama obračali su se gotovo redovno dubrovačkoj vladi i od nje tražili pomoć¹⁴⁰⁾. Ova bi obično nakon toga pozivala optužene na odgovornost pred svojim sudom¹⁴¹⁾. U zavisnosti od stepena učinjenog krivičnog djela, njegovim akterima su u Dubrovniku bile izricane različite presude. U najvećem broju slučajeva takvi su kažnjavani zatvorom¹⁴²⁾, a ponekad su nad njima bili primjenjivani i razni oblici torture¹⁴³⁾. Za grublje prekršaje zakona bile su predviđene i smrtne kazne koje su, ipak, često zamjenjivane isplatom određene novčane globe¹⁴⁴⁾.

Pod uticajem Dubrovnika i drugih primorskih mjesta, i Drijevljani su se organizovali u jednu bratovštinu, čiji se zadatak, uistinu, sastojao »u promicanju religioznosti i ćudorednosti uz tjelesno pripomaganje svojih članova«¹⁴⁵⁾. Ime te bratovštine na Neretvi nije nam poznato, ali se zato zna da su se u nju uključivali gotovo svi oni iz Dubrovnika, a vjerovatno i domaći ljudi, koji su se tamo okupljali radi trgovine, zakupa carine i drugih poslova. Zbog toga što je trgovcima naplaćivao carine veće od onih koje su bile propisane, Žore Bokšić je bio početkom 1397. osuđen novčanom kaznom u iznosu od 150 perpera, koje je morao isplatiti ili bratovštini, ili ih, pak, dati u svrhu popravljanja crkve u Drijevimama¹⁴⁶⁾. Bratovština drijevskih trgovaca često je radila i na učvršćivanju lične bezbjednosti svojih članova. Tako su početkom maja 1423.

¹³⁷⁾ Bisto Bunić je »cum multis Vlachis« napao i opljačkao barku Foske Lukarevića »in merchato Narenti« (Lib. Mal. I fol. 111—111', 19. VI 1350), a dubrovački knez i Malo vijeće dobili ovlaštenje »de proclamere faciendo Rogliam de Narente inculpatum de rissa his facta Narente cum Vlachis quod comparere debeat infra terminum qui videbitur ipsis .d. Rectori et consilio« te »de mittendo vocatum Radossavum Milatovich etiam inculpatum de dicta rissa pro examinando eum«. (Cons. Rog. VII fol. 91, 2. X 1439).

¹³⁸⁾ »...captum fuit de detinendo Nicholam et Braiam mercatores Narenti, qui dicuntur esse chulpobiles brige facte cum Vlachis domini Regis Bosne. Et ponantur in Sancto Marco. Et steat detenti donec parverit presentī Minori Consilio«. Ref. XXXII fol. 9', 22. VIII 1402.

¹³⁹⁾ Lib. Mal. I fol. 111—111', 19. VI 1350; Lam. de Int. I fol. 4', 13. VI 1404; 41, 25. IX 1404; Lam. de For. II fol. 184', 19. V 1412; Lib. Mal. III fol. 35', 26. III 1413; Cons. Rog. III fol. 56', 20. IX 1421; Lam. de For. V fol. 143', 22. III 1323; Lett. di Lev. IX fol. 138', 20. X 1425; Div. Canc. XLIV fol. 16—16', 2. V 1426; Lam. de For. VII fol. 182, 10. V 1427; 249, 16. XII 1427; Lam. de For. IX fol. 107', 9. VIII 1432; Lib. Mal. VIII fol. 323, 30. X 1438; Lam. de For. XVI fol. 273, 26. VII 1443; Lam. de For. XIX fol. 105', 13. VI 1445; Com di Stag. I fol. 22, 10. III 1449; 89', 19. XI 1450.

¹⁴⁰⁾ Lam. de Int. I fol. 4', 13. VI 1404; 41, 25. IX 1404; Lib. Mal. II fol. 124, 17. VI 1408; Lam. Pol. II fol. 90, 6. IX 1417; Lett. di Lev. VIII fol. 33, 22. XI 1421; Lam. de For. V fol. 269, 4. III 1424; 122', 19. VI 1425; 164', 23. X 1425; 215', 15. III 1426; Lam. de For. VII fol. 48, 10. VIII 1426; 182, 10. V 1427; 195', 18. VI 1427; 221', 21. VIII 1427; 245', 8. XII 1427; 249, 16. XII 1427; Lam. de Int. II fol. 12, 3. XII 1441; Lam. de For. XVII fol. 16, 26. VII 1443; Lam. de For. XIX fol. 101, 7. VI 1445; 105', 13. VI 1445; Lam. de For. XX fol. 101', 28. VI 1446; Lam. de For. XXIII fol. 146', 23. V 1450.

sudije i svi trgovci neretljanskog trga položili zakletvu u njoj da neće lažno svjedočiti protiv tamošnjih carinika s kojima su bili u nekoj zavadi¹⁴⁷⁾. Međutim, to nije bila dovoljno čvrsta garancija da će bratimi uvijek živjeti u međusobnoj slozi i ljubavi. U stvari, jedva tri godine nakon polaganja spomenute zakletve, na zahtjev nekih bespravno osuđenih članova drijevske bratovštine, bilo je pisano jedno latinsko pismo dubrovačkoj vladi protiv Gojisava Petrovića i Ostoje Radosaljića, sudija u Drijevimama, kojim je traženo da oni budu isključeni iz bratovštine i udaljeni sa dužnosti koju su tada obavljali¹⁴⁸⁾. Za koju je od dvije u dubrovačkim izvorima spominjane crkve, crkvu Sv. Vida ili crkvu Sv. Marije, bilo vezano djelovanje ove bratovštine u Drijevimama, ne može se sa sigurnošću utvrditi. Ali, s obzirom da najranije vijesti o postojanju prve crkve datiraju već iz sredine 60-ih godina XIV vijeka, a druge tek iz 1434. godine¹⁴⁹⁾, to djelovanje bi, vjerovatno, trebalo vezivati prije za crkvu Sv. Vida.

¹⁴¹⁾ Ref. XXXIV fol. 186, 25. II 1413; Lib. Mal. III fol. 35', 26. II 1413; Lett. di Lev. IX fol. 191, 1. XII 1423; 178 b, 9. XII 1423; Lett. di Lev. X fol. 65, 2. VI 1429; Cons. Rog. IV fol. 106', 6. VI 1429; 110, 17. VI 1429; 179, 10. VII 1430; Cons. Min. VII fol. 88, 20. IX 1436; Cons. Mai. V fol. 123, 5. II 1437; Cons. Min. VII fol. 40, 4. VII 1440; Cons. Rog. XI fol. 103', 9. IX 1449.

¹⁴²⁾ »...super facto illorum de Narento qui sunt in carceribus nostris detenti«. Ref. XXXIV fol. 197', 1. VII 1413; »...de dando Consilium Rogatorum illis de Narente qui carcerati sunt ad diem jovis proximo«. Cons. Rog. II fol. 44', 10. VII 1419; »...de ponendo suprascriptos Stanichna, Maroie et Radovoi in carceribus«. Cons. Rog. IV fol. 109', 17. VI 1429; »...de rogando affidam tribus Narentinis existentibus in carceribus comunis Ragusy«. Cons. Mai. V fol. 39', 23. VI 1429; »...de deliberando super factis istorum de Narente qui sunt in carceribus«. Cons. Rog. IV fol. 113, 12. VII 1429; 113', 14. VII 1429.

¹⁴³⁾ »...de ponendo et examinando Nalchum filium Vlacote cum tortura«. Cons. Rog. IV fol. 46, 24. I 1428; »...de examinando ipsum Nalchum cum tortura«. Cons. Rog. IV fol. 47, 7. II 1428; »...cum statim secundum ultrascriptam partem quassatus fuerit ter suprascriptus Nalchus et nichil dixerit«. Cons. Rog. IV fol. 46', 25. I 1428.

¹⁴⁴⁾ »...de sententiando dictum Zvietchum Ghudelich ad mortem ... de sententiando Maroe supradictum Pulchovich ad mortem... quod pro habendo in manibus dictos Zvietchum et Maroe expendere possint a mille ducatos infra pro quolibet«. Cons. Rog. II fol. 23. V 1419.

¹⁴⁵⁾ K. Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj*, od XIII do konca XVIII vijeka, Sveska I, JAZU, Zagreb 1899, II.

¹⁴⁶⁾ »...sentenar se debia in perperi CL li quali se debia dare ala congregacion deli merchadanti over alo lavoriero dela glesia del merchato«. Ref. XXX (poseban prilog) ad fol. 62', 16. IV 1397.

¹⁴⁷⁾ »Perche zudesi et tutti merchadanti ano gurado in lor congregacion o torto o non torto contra di testimoniare«. Lam. de For. V fol. 169', 7. V 1423.

¹⁴⁸⁾ »...videlicet quod scripta fuit per ordinacione Pavlizey et suprascripti Nalchi et suprascriptorum accusaxorum congregatium et corruptentium mercatores et populum et incitantium ipsos contra dictos alios iudices, videlicet ipsum Goisavum et Ostoiam. Et non perminentium ipsos esse in dicta congregacione, nec exercere officium suum«. Lam. de For. VII fol. 24, 26. VII 1426.

¹⁴⁹⁾ Stanichna Sladenović je u svome testamentu, pored jednog perpera »a Sancta Maria a Narente«, ostavio i mnoštvo stvari »per renovacion dela chiesae«. Test. Not. XII fol. 98', 11. IV 1434. Upor. D. Kovačević-Kojić, *O naselju Drijeva i njegovom položaju*, 32—33, nap. 23.

Manje neizvjesna od toga bila je, svakako, činjenica da se vjerski život svakog žitelja, dok se nalazio i živio u Drijevimama, odvijao najvećim dijelom u ove dvije crkve u kojim je nedjeljom ili drugim praznikom, zajedno sa ostalim vjernicima, mogao prisustvovati službi božijoj i obratiti se za savjet svešteniku koji se stara i bori za dušu čovjekovu. Pored takvoga učešća u obredima, posebno velika naklonost crkve sticala se i darežljivošću prema njoj, za što je najzgodnija prilika bio kraj života, kada su ostarjelom ili oboljelom, dospjelom na smrtnu postelju, vjera i crkva ostajale jedina utjeha i najsigurniji put u život vječni i kada mu se, zbog svega toga, sve ono što je postigao na ovom svijetu činilo jadnim i ništavnim, pa je zato smatrao da ga je bolje dijelom zavještati jednoj od svojih bogomolja nego li u cjelini ostaviti ionako nezahvalnim nasljednicima na uživanje. Otuda i mnoštvo podataka u testamentima drijevskih trgovaca koji govore da su mnogi od njih, za spas svoje duše, te održavanje misa njima ili članovima njihovih porodica, ostavljali, na ime poklona, lokalnim crkvama različite sume novca i prilagali im ostale dragocjene predmete, zahtijevajući ponekad izričito da se imaju potrošiti »per renovacion dela chiesa«¹⁵⁰). Pored crkava u Drijevimama, Stonu i Dubrovniku pojedinci u svojim testamentima spominju i crkvu u Ljubuškom, iako ne navode kome je bila posvećena¹⁵¹), dok su neki od njih, kao što je Gojislav Orlović, zvani Petanović, za spas svoje duše tražili da se dio njihove zaostavštine mora poslati čak i do neke crkve u Rimu¹⁵²). Poznato je i nekoliko lica koja su vršila dužnost sveštenikâ, kapelanâ u Drijevimama, koji su, od krštenja novorođenčeta pa do praćenja umrlog na posljednjem putu, aktivno učestvovali u životu svakoga vjernika. Već početkom 1376. godine »prezbiter Bogoje kapelan Neretve« primio je od Miltena Priboevića, izvršitelja testamenta Obrena Vekojevića »jednu kuću zavještanu crkvi Sv. Vida u Drijevimama«¹⁵³). Nekoliko godina docnije njegov brat Stojko je, nakon smrti ovoga, sakupio »sva dobra pokojnoga prebitra Bogoja«¹⁵⁴) i od njegovih dužnika

¹⁵⁰) Vidí nap. gore.

¹⁵¹) Gojislav Orlović, zvani Petanović je svojim testamentom ostavio jedan srebreni pojas »che se vendí e che se daga due parti in Lubisia in la chiesa« (Test. Not. XIII fol. 170, 21. II 1444), a Radojko Dobrovoević »a Lubussa che me dagano le messe de Santo Gregorio yperperi VI«. (Test. Not. XIII fol. 183. 18. V 1444). Upor. D. Kovačević-Kojić, *O naselju Drijeva i njegovom položaju*, 31 nap. 15, 33 nap. 27.

¹⁵²) »Anchora tuto quello che se trovera in mia chasella de argento et de ducati che tuto parti Radovaz et Catherina per mitade salvo voglio che subito li deti Radovaz et Catherina debiano mandare in Roma per mia anima«. Test. Not. XIII fol. 170, 21. II 1444.

¹⁵³) »Presbiter Bogue capellanus Narenti... confessus recepisse a dicto Milteno tanquam epitropo unam domum pallcarem legatam ecclesie Sancti Viti de Narento«. HAD: Distributiones Testamentorum (Dist. Test.) IV fol. 75, 28. I 1376.

¹⁵⁴) »...quod Stoychus frater quondam presbitri Bogue exiget et habuit bona relicta per dictum presbitrum Bogue«. Lett. di Lev. III fol. 45, 21. IV 1382.

naplaćivao preostale dugove¹⁵⁵). Bogoja je na položaju lokalnog sveštenika zamijenio neki Nikola Barbarosa koji se 22. januara 1378. godine tužio pred dubrovačkom vladom na sudije i trgovce u Drijevimima »zbog toga što su ga primili za njihovog kapelana i otpustili prije ugovorenoga roka od godinu dana iz službe ne dajući mu platu za obavljenу dužnost i posao«¹⁵⁶). Nije sigurno da je ovaj identičan sa protopopom Nikolom čije su stvari, poslije njegove smrti, na zahtjev dužnika zlatara Alekse Tolovorijevića, morali sakupiti sudije na Neretvi¹⁵⁷), ali ih, po svemu sudeći, nisu zatekli u cjelini, pošto je već ranije crkva bila kupila njegovo sveštениčko odijelo¹⁵⁸). Ponovo se, nakon izvjesne pauze, javlja neki don Nikša, »capellan de Narente«, kome je pod kraj 1395. stonski sveštenik Nikola Nigro ostavio svojom oporukom novčani iznos od 40 perpera¹⁵⁹). Za sve ove popove u Drijevimima se ne zna da li su bili domaći ljudi ili stranci. Tek je 5. februara 1405. sastavljen, a 13. juna iste godine distribuiran testament prezbitra Georgija Andrijana iz Drivasta, koji je službovao u drijevskom trgu¹⁶⁰). Ratko Radunović je od Vlakuše i Matka Radosalića zahtijevao da u roku od godinu dana iskupe njegovu dušu zbog grijeha za koga je znao don Ivan, sveštenik iz Neretve¹⁶¹). Isti taj drijevski kapelan Ivan bio je prisutan i kao svjedok prilikom sastavljanja testamenta Vladne, sestre Dragila Nakojevića i Vukoslava Dobromanića¹⁶²), te u jednoj svađi između Vlahote Zugotića i nekih drugih Neretljana¹⁶³). Na sličan se način među svjedocima testamenta Georgija Radetića javlja 1448.

¹⁵⁵) »Stoychus Helie frater quondam presbitri Bogoe facit manifestum quod ipse confitetur se habuisse et recepisse a Radoslavo Thuerdoevich de Narento yperperos centum quos ipse Radoslavus dare et solvere tenebatur supradicto quondam presbitro Bogoe prout ipse presbiter Bogoe scripsit in suo ultimo testamento«. Div. Canc. XXV fol. 169', 9. I 1383.

¹⁵⁶) »...quod ipsi receperunt et acordaverunt ipsum pro eorum capellano et expulerunt eum antea annum non satisfaciendo sibi de suo servicio et labore«. Mon. Rag. IV 154, 22. I 1378.

¹⁵⁷) »...quod ipsi iudices Narenti deberent recogliere omnes res et bona quondam presbitri Nichole prothopop debitoris dicti Alexi et quod deberent ipsas res mittere Ragusium«. Lett. di Lev. III fol. 70', 15. V 1383.

¹⁵⁸) »...ecclesia emit paramenta ipsius presbitri Nichole«. Lett. di Lev. III fol. 71, 15. V 1383.

¹⁵⁹) »Item lasso a don Nixa lo quale e capellan de Narente perperi XL«. Test. Not. VIII fol. 76', 24. IX 1395.

¹⁶⁰) »Testamentum presbitri Georgy Andrian de Drivasto qui decesit in mercato Narenti«. Test. Not. IX fol. 66, 5. II 1405; »Distributio testamenti dampni Georgy de Drivesto olim capellani in Narento«. Dist. Test. VI fol. 184', 13. VI 1405.

¹⁶¹) »...voglo che attenda per uno anno pechado che discompiano mia anima lo qual peccado sa don Ivan prevedo de Narento«. Test. Not. XI fol. 80', 4. II 1423. Upor. D. Kovačević, Kojić, *O naselju Drijeva i njegovom položaju*, 33 map. 28.

¹⁶²) »...domnum Ivanis presbitrum ad presens Narenti«. Test. Not. XI fol. 104, 22. V 1424; »...prete Ivanis capellano a Narente«. Test. Not. XI fol. 122, 16. IV 1425.

¹⁶³) »Presbiter de Narente dom Ivanus«. Lam. de For. VI fol. 164', 23. X 1425.

prezbirat Mihiel¹⁶⁴), a 1459. godine kao svjedok na testamentu Radonje Miljahnića neretljanski sveštenik Marin, koji je čak »cum la sua man propria« pisao ovaj testament¹⁶⁵).

Iz svih ovih dosada posmatranih prava koja su uživali proizlazilo je i mnoštvo obaveza drijevskih stanovnika. Bile su to, u prvom redu, obaveze bezbjedonosnog karaktera. Tako su oni, pod prijetnjom kazne od 25 perpera, morali pomagati predstavnicima zvaničnih vlasti u sprovođenju određenih sudskih odluka u djelo i sprečavanju nekih zločina na trgu¹⁶⁶). Pored ovih, bili su ponekad dužni obavljati i izvjesne vojničke dužnosti. Tako je u ratu sa bosanskim krajem Ostojom (1403—1404) bilo mobilisano 50 ljudi, u konavskom ratu (1430—1432) najprije 30 strijelaca, a potom i još 20 novih vojnika, te u pohodu pokrenutom u cilju uspostavljanja vlasti nad ostrvima Korčulom, Bračom i Hvarom (1413. godine) 100 naoružanih Drijevljana u redove dubrovačke vojske¹⁶⁷). Ako bi u poslovima takve vrste uspjeli postići neke zapaženije rezultate, njima ili članovima njihovih porodica bile su dodijeljivane različite nagrade i priznanja. Tako je zbog njegovog »dobrog žrtvovanja« u spomenutom bosansko-dubrovačkom ratu 1403, za izdržavanje žene pokojnog Vukoslava Kopitovića, iz sredstava dubrovačke komune, dato 30¹⁶⁸), a majci nekoga Zize dodijeljeno 20 perpera, pošto je i ovaj 1431. godine izgubio život u službi dubrovačke vlade¹⁶⁹). Po istom osnovu je ženi i sinovima Radivoja Kozarke bilo odobreno da se mogu baviti trgovinom na isti način na koji su to činili i drugi trgovci u Drijevim, a samom Radivoju omogućeno da i dalje ostane u službi koju je do tada obavljao, uz obrazloženje da je bio »vjeran

Koristeći se pravima koja su imali i izvršavajući obaveze kojima su podliježali, mnogi stanovnici Drijeva tamo su dočekivali i kraj života. Svestrano i precizno, vjerovatno, kao nikad do tada, takvi su u posljednjim svojim danima pravili detaljno bilanse cjelokupnog životnog poslovanja, vodeći strogo računa da im ne promakne ni najmanja sitnica prilikom raspodjele svega onoga za što su se čitav život mučili i što su sticali uz velike napore. Navodeći obično da to čine »infirmo del corpo« ali »cum bona mente et sana

¹⁶⁴) »Pre Michiel capelano Narenti«. Test. Not. XIV fol. 84'—85, 13. VI 1449. Upor. D Kovačević-Kojić, *O naselju Drijeva i njegovom položaju*, 33 nap. 28.

¹⁶⁵) Test. Not. XVIII fol. 95', 17. XI 1464.

¹⁶⁶) »...quod ipsi iudices possint imponere penam cuilibet nostro mercatori in Narento de iperperi XXV quod debeant dare eis favorem et eos sequi in capiendo ipsos Radetam et fratrem pro rixa et mallificio quod comiserunt contra illos de Radivoj«. Ref. XXI fol. 57', 15. V 1399.

¹⁶⁷) G. Škrivanić, *Rat kralja Ostoje s Dubrovnikom*, 46; Ref. XXXIV fol. 200', 15. VII 1413; Cons. Rog. IV fol. 180', 23. VI 1430; 216', 12. VIII 1430.

¹⁶⁸) »...de providendo uxori quondam Volcoslavi Copito de Narento pro bono portamento facto nostro comuni per dictum Volcoslavum tempore guerre nostre proximo ellapsis perperi XXX«. Ref. XXXIII fol. 19', 6. V 1407.

¹⁶⁹) »...de donando matri Sisse de Narente qui interfectus fuit in nostris servicys... perperi XX«. Cons. Min. 134', 28. IV 1431.

službenik našoj vladi« i u toj službi »bez ruke ostao i mnoge druge teške rane zadobio«¹⁷⁰⁾.

memoria«¹⁷¹⁾, na smrt osuđeni su pitanje svoje zaostavštine rješavali putem testamenta. Ti njihovi testamenti su rukom pojedinih svjedoka, najčešće trgovaca, a ponekad i sveštenika¹⁷²⁾, bili pisani u Drijevimama »in sclava litera«, a potom slati u Dubrovnik i tamo »in latinam translati« i po nalogu Malog vijeća registrovani u knjige testamenata¹⁷³⁾.

¹⁷⁰⁾ »... quod ipse Radivoy fuit et est fidelis servitor nostri dominy in cuius servicys perdidit manum et pluribus mortalibus vulneribus fuit acerbissime sanciatus«. Cons. Min. VII fol. 80', 21. VIII 1436.

¹⁷¹⁾ Test. Not. VII fol. 85', 2. I 1385; Test. Not. IX fol. 66, 5. II 1405; 81, 27. XI 1406; Test. Not. X fol. 80, 4. XI 1423; Test. Not. XI fol. 104—104', 2. V 1424; 122—122', 16. IV 1425; 126, 29. VIII 1425; 137, 2. IV 1426; 200, 16. IV 1429; Test. Not. XII fol. 15, 31. XII 1431; Lett. di Lev. XI fol. 117—117', 2. XI 1432; Test. Not. XII fol. 90', 18. XII 1434; 98, 20. IV 1435; 111, 8. I 1443; 170, XVIII fol. 68, 10. XII 1463; 93', 8. VI 1464; 95, 17. XI 1464 i dalje.

¹⁷²⁾ »... e io Bogossav Radosaglich son guarente e scripse con mia mano«. Test. Not. XI fol. 104', 22. V 1424; »... et Deian Maroevich e testimonio et con la sua man scripse hoc testamentum«. Test. Not. XI fol. 200, 15. IV 1429; »Et io Deian scripse con mia man, et son testimonio al sopra scritto testamento«. Test. Not. XII fol. 15', 3. XII 1431; »Io Nicola Pocrzich son garante a questo scritto e scrivo con la mia man«. Test. Not. XII fol. 47', 28. X 1432; »Radoe Miladinovich scrisse con la sua man propria«. Lett. di Lev. XI fol. 117', 2. XI 1432; »E io Vochas Ostoicich sono guarente et son scritto con mia man«. Test. Not. XIII fol. 158, 5. VI 1443; »Et io pre Marin capellano de Narente lo qual ho scritto cum la mia man propria«. Test. Not. XVIII fol. 95', 17. VI 1464.

¹⁷³⁾ Test. Not. XI fol. 104', 22. V 1424; 126, 29. VIII 1425; Test. Not. XII fol. 15, 31. XII 1431; 90, 18. XII 1434; Test. Not. XIII fol. 111, 8. I 1443; Test. Not. XVIII fol. 68, 10. XII 1463 i dalje.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE EINWOHNER DER MITTELALTERLICHEN HANDELSSTADT DRIJEVA

Mit der Zeit bildete sich in Drijeva eine Art von Kondominat, eine gemeinsame Herrschaft, die darin bestand, daß der dortige Zoll im Besitz der bosnischen Herren verblieb, während die Dubrovniker den Ort selbst beherrschen, indem sie über ihre Verwalter und Richter das Leben in ihm so organisierten, wie es ihnen entsprach. Daher entfiel natürlich auch der größte Teil der dortigen Bevölkerung auf Dubrovniker, weiterhin gab es Dubrovniker Untertanen aus Ston, Kaufleute aus mitteldalmatischen und überseeischen Städten und ziemlich viele Einheimische mit dem Status Dubrovniker Bürger.

Haupttätigkeiten der Bewohner von Drijeva waren Handel, Zollpacht und Handwerk. Dank der Tatsache, daß es eine Differenzierung bei der beruflichen Tätigkeit noch nicht gab, haben wir viele Fälle, in denen sich Bürger hauptberuflich mit Handel und daneben mit Landwirtschaft und Viehzucht befaßten. In Drijeva gab es auch einige besondere Berufszweige: Herbergsvater, Gastwirt, Salzhändler, Träger, Salzmesser . . . Die Armen des Ortes schließlich verkaufen ihre Arbeitskraft an andere, da sie keine anderen Mittel für ihren Lebensunterhalt hatten.

Das Leben der Bewohner von Drijeva bzw. sowohl der Dubrovniker als auch der Einwohner mit dem Status Dubrovniker Bürger, verlief in enger Zusammenarbeit und unter voller Kontrolle der Dubrovniker Regierung. Viele der Einwohner, die die Rechte, die sie hatten, nutzten und die Verpflichtungen, denen sie unterlagen, erfüllten, blieben hier bis zu ihrem Lebensende und regelten die Frage ihrer Hinterlassenschaft durch Testamente, die, in »serbischer Sprache« geschrieben, nach Dubrovnik geschickt, dort ins »Lateinische« übersetzt und auf Anordnung des Kleinen Rates in das Testamentsregister eingetragen wurden.